

TAM METİN KİTABI

III. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

20-22 Nisan 2018
Mardin

Editörler
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Kaldygul ADILBEKOVA

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

KONGRE KÜNYESİ

KONGRENİN ADI

3. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

KATILIM TÜRÜ

Çağrılı ve Davetli

TARİHİ VE YERİ

20-22 Nisan 2018 – MARDİN

ORGANİZATÖR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KATILIMCI KURUM

ATLAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Kaldygül ADİLBEKOVA

KONGRE DİLİ

Türkçe (tüm lehçeler), Arapça ve İngilizce

SON HİLAFETTE DIŞ ETKİ VE İÇ SİYASET
EXTREME IMPACT AND INTERIOR POLITICS

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Milli Mücadele sırasında vatani silahla bölüp parçalama başaramayan, düşmanlar, başta İngilizler, Türk toplumunda iç çatışma yaratmak için mezhep ve ırk ayrımı kışkırtmalarına giriştiler. İşgalci devletler çeşitli hile ve oyunlara başvurdular İçimizden bazı insanları dolaylı yollarla satın alarak ülke ve insanımız aleyhine çeşitli oyunların tezgâhlanmasında kullandılar. İşgalciler, bu konuda sömürgelerinde çeşitli uygulamalar sonucu uzmanlık ve deneyim kazanmışlardı, Yunanlıları Anadolu'ya çıkararak işgal etme planlarının yanı sıra, Anadolu'nun kendileri için önem arz eden bir çok yöresini işgal altına aldılar. Hem kurtuluş savaşını hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasına çalışıldığı sırada önlerine kaçırılmaması gerekli yeni ve önemli bir fırsat çıkmıştı. Ülkede cumhuriyet yönetimine karşı güçlü ve yaygın bir muhalefet vardı. Bu durumu değerlendirmek için araç olarak, İsmailiye Tarikatı'nın başı ve Büyük Britanya Krallığının Müstemlekeler Şurası Azası Ağa Han ile Şii Mezhebine mensup Kraliyet Şurası Üyesi Emir Ali'yi seçtiler. İngiliz Hazinesinden Sterlinle beslenen bu kişiler, inançları gereği Halifelik Kurumunu tanımıyorlardı. Tanımadıkları bir kurum için dünyevi ve siyasi yetki istemini kapsayan bir mektubu Reisicumhur'a ve Başbakan'a gönderdiler. Mektup, ilgili makamlara ulaşmadan İstanbul basınında yayımlandı. Amaç, toplumda kargaşa ve çatışma çıkarmaktı. Bu hareketler 15.4.1339 (1923) tarihli ve 334 sayılı Kanun Kapsamındaki Hıyaneti vataniye suçunu oluşturmuştu. Suçluları yargılamak ve hak ettikleri cezalara çarptırmak üzere Hükümet gerekli önlemlere başvurdu. Kanunen İcra Vekilleri Heyetinin teklifi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin vereceği kararla, gereken yerde İstiklâl Mahkemesi kurulabilirdi.¹ Hükümet Meclise; kanuni yetkisine dayanarak, İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesinin gönderilmesi ile meseleye el konarak hızla kovuşturma yapıp, Hıyaneti Vataniye suçu ve bu suçun içte ve dıştaki ihtilâl ve tertibatı hakkında Memleketin aydınlatılmasını teklif etti ve konuyu Meclisin doğrudan ele almasının kaçınılmazlığını vurguladı.

Halifeliğin varlığı, İmparatorluk içindeki İslam topluluklarında Milliyetçilik cereyanlarının yayılmasını önleyememiş; hatta Mondros Mütarekesi sonrasında İmparatorluğun topraklarını işgal eden İngiliz ve Fransız ordu birliklerin içerisinde Müslüman askerlerin görev almaları, İtilafçılar tarafından sakıncalı bulunmamıştır. Bu gerçeklerin yanında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Anadolu hareketine girişirken, amacın halifeyi, Padişahı ve milleti tutsaklıktan kurtarma olduğunu ilan etmişlerdi.

Milli mücadele sırasında İstanbul yönetiminin Anadolu harekâtına tavrı yanında, Hilafet makamı kimileri için hala padişahın İlahi gücünü niteleyen mukaddes ve bütün Müslümanların ortak kurumu idi ve vazgeçilmezdi. Asırlar boyu verilen eğitim ürünü düşünce ve duygusallık, aklın egemenliğini gölgeliyordu.

Seçimi izleyen devir teslim işleminden sonra Halife, makamına oturdu. Fırsat düştükçe Mustafa Kemal Paşa ile muhabere edip, Meclise selamlarını ilettiler. 15.8.1923 tarihli telgrafla Meclisin yeni dönemini kutluyor, üyelere selamlar gönderiyordu.

TBMM Başkanı, kendisine çekilen telgrafi bir tezkere ile Meclis Genel Kurulu'na sundu.²

²Türk Parlamento Tarihi, II. dönem, 1923-1927, I, 295

Çok geçmeden Meclis içerisinde halifelik lehinde, Mustafa Kemal aleyhinde başlatılan kışkırtmalar, basınla yurt sathına yayılıyordu.

Halife din ve dünya için makamı Hazreti Peygamber efendimize vekâlet edecek zattır, deniliyordu ve halife için dünyevi yetkiler isteniyordu.

Bu sırada halifelik açısından bir önemli olay yaşandı. **Ağahan ve Emir Ali**'nin mektupları olaya dış müdahale görünümü kazandı. Mektuplar ilgililerin eline geçmeden önce İstanbul basınında yayımlandı. (Tanin, Tevhidi Efkar ve İkdâm Gazeteleri). Halifelik kurumu yavaş yavaş yönetimin sırtında bir yük haline geliyordu. Bu tutum ve davranışların sonucu gelişen olaylar, halifeliğin cumhuriyetle uyum sağlayamayacağı ileri sürülmeye başlandı. 1924 bütçe görüşmelerinde hanedanın ödeneği görüşülürken, Meclis halifelik kurumu üzerinde durarak, konu derinlemesine eleştirildi. Olaylar olumsuz bir biçimde gelişirken, Halife de bazı olumsuz tutum ve davranışlar sergilendiği ileri sürüldü.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Hilafet, İngiltere, Ağana, Emir Ali

ABSTRACT

During the National Struggle, the enemies, especially the British, who failed to divide and divide their homeland into arms, attempted to provoke sectarian and racial discrimination in order to create internal conflict in Turkish society. Invader states resorted to various tricks and games. We bought some people indirectly from within ourselves and used them in the game of various games against our country and our people. occupants various applications in their colonies have gained expertise and experience. In addition to their plan to occupy and expel the Greeks to Anatolia, Anatolia occupied many important regions for themselves. Both missed the front row as well as the liberation war that attempted to lay the foundation of the Republic of Turkey needed new and had been an important opportunity. There was a strong and widespread opposition to the republican government in the country. As a means of assessing this situation, the leader of the Order of Ismailia and a member of the Royal Council of the Kingdom of Great Britain, Aga Khan, and the Member of the Royal Council of Shiite Muslims, Emir Ali, were elected. These people, who were fed with sterling from the English Treasure, did not recognize the Caliphate Authority for their beliefs. For an institution they did not know, they sent a letter to Reiscumhur and the Prime Minister, requesting worldly and political authority. The letter was published in the Istanbul press before reaching the relevant authorities. The aim was to create turmoil and conflict in society. These movements constituted the crime of homeland in the scope of Law No. 334 dated 15.4.1339 (1923). The Government resorted to the necessary measures to prosecute the criminals and to punish those they deserve. By law, the Executive Chairman of Trustees of the proposal and the Grand National Assembly of Turkey to the decision to be taken, where necessary in Independence Court could be established. Government Parliament; on the basis of his statutory authority, prosecuted quickly by confiscation of a case to the Constitutional Court in Istanbul, proposed the enlightenment of the Homeland on the crime of the Hıyaneti Vataniye and the internal and external revolution and the crime of this crime, and emphasized the inevitability of the Assembly to deal directly with the issue.

The presence of the Caliphate did not prevent the spread of nationalist sentiments in the Islamic communities within the Empire; even Muslim troops in the British and French army troops occupying the territory of the Empire after the Armistice of Mondros, were not found objectionable by the Ententeans. In addition to these facts, Mustafa Kemal Pasha and his friends declared that the aim was to rescue the caliphate, the sultan and the nation while capturing the Anatolian campaign.

During the national struggle, besides the attitude of the administration of Istanbul to the Anatolian campaign, the caliphate was still the common institution of all the Muslims who

were still qualifying the Sultan's divine power for the caliphate and it was indispensable. For centuries, the educational product thought and sentimentality shaded the rule of mind.

After the election, the caliph sat on his office. Opportunity depressed, he communicated with Mustafa Kemal Pasha and conveyed the greetings of the Meclis. With the telegram dated 15.8.1923, the Assembly was celebrating the new era, sending greetings to the members.

The President of the Turkish Grand National Assembly presented the telegraph drawn to him to the Assembly General Assembly with a motion.

Not so long ago, the incitement in favor of the Caliph within the Parliament against Mustafa Kemal was spreading across the country.

For Caliph religion and the world, the authority of the Prophet of the Prophet (saas) was said to be a substitute for our Lord, and worldly authorities were demanded for the caliph.

In the meantime, there was an important incident in terms of caliphate. The letters of Agahan and Emir Ali gave a look of foreign intervention. The letters were published in the Istanbul press before they passed. (Tanin, Tevhidi Efkar and İkdam nevpapers). The caliphate institution gradually became a burden on the back of the administration. The events that resulted from these attitudes and behaviors began to be put forward that the caliphate could not adapt to the republic. While discussing the budget of the dynasty in 1924 budget negotiations, the issue was criticized in depth by standing on the parliamentary caliphate institution. While the events evolved in a negative way, it was suggested that the Caliph exhibited some negative attitudes and behaviors.

Keywords: Turkey, Caliphate, England, to the network, Amir Ali

Giriş

Yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas), sadece bir din kurucusu değildi. İslamiyet'in getirdiği birlik ülküsünü ilk önce kendi ortamında gerçekleştirerek, dağınık halde bulunan Arap kabilelerini bir düzen içine sokması gerekiyordu. BU zorunluluk kendisini aynı zamanda bir devlet kurucusu da yaptı. O hem Peygamber, hem devlet başkanı, hem yargıç, hem başkomutan idi. Böylece hiçbir devlet düzeni görmemiş Araplar ilk kez birleşme yoluna girmeye başladılar. Yüce Peygamberimizin vefatı (632), İslam Devletini başsız bıraktı. Kur'an ve Hadis böyle durumda ne yapılacağını öngörmemişti. Kısa bir tereddütten sonra Peygamberimizin en yakınlarından olan Hz. Ebubekir Ashap tarafından devletin başına getirildi. O, Hz. Peygamberin yalnızca yöneticilik sıfatını devralmıştı; yalnız bu bakımdan Hz. Peygamber'in halefi idi. Böylece İslamiyet'te Halifelik kurumu doğmuş oldu.³

İlk dört halife /Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali 632-658) döneminde İslam Devleti büyük bir gelişme gösterdi. Ancak Halifelik Kurumu bu dönemden sonra, bir hanedan sistemi içinde kaldı. İlk önce Emeviler (658-670), daha sonra Abbasiler (750-1258), Halifelerin çıktığı iki hanedan idiler. 1258 yılında Cengiz'in torunlarından Hulagu (1217-1265)Abbasi soyunu ortadan kaldırdı. Bu büyük kıyım sonucu, halifelik makamına gelecek kimse kalmadı. Ancak Abbasilerin pek uzak iki akrabası Mısır'daki Kölemen Sultanı Baybnars'a (1223-1267) sığındı. Baybars bunlardan biri olan Ahmet'i "Al-Muntasır Billâh" adıyla halife ilan etti. Bu olaydan sonra halifeler Kölemen Sultanlarının siyasi aracı oldular. Onları İslam âleminde kabul ve tasvip edenler çok azdı. Öyle ki, giderek pek çok hükümdar kendilerine "halife" unvanı verdiler.⁴

Daha Abbasilerden itibaren halifelik birleştirici olma niteliğini kaybetmişti. Nitekim Endülüs'te hüküm süren hükümdarlar Emevi soyundan oldukları için kendilerini Emevi

³-Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem 1923-1927, I, s. 278

⁴-Öztürk, a.g.e. s. 278

Halifelerinin devamı olarak gördüler. Abbasi Halifeliği ayrıca daha IX. Yüzyıldan başlayarak siyasal gücünü de yitirmişti.

İlk Halife Hz. Ebubekir Ashap tarafından seçilmişti. Buna dayanılarak diğer halifelerin de “seçildiği kabul edilir. Ama bu seçimi İslam Cemaati adına bir-iki kişinin yapması yeterli sayılmıştır.

I. Selim (Yavuz Sultan Selim 1512-1520) Mısı2ı fethedince (1517) orada, “Kölemen Halifesini buldu. “III. Mütevekkil Alallah” adındaki bu Halifeyi Yavuz Sultan Selim, İstanbul’a getirdi. Bu zatın elinde Moğollardan nasılsa kurtarılmış bazı kutsal eşyalar bulunmaktaydı. (Emanet-ı Mukaddese). Bu eşyalar sarayda muhafaza altına alındı. Henüz kesin olarak bilinmeyen bir tarihte de Osmanlı Sultanları kendilerine Halife sıfatını takmaya başladılar Böylece Osmanlı Padişahları aynı zamanda “Halife-i Müslim’in” de oldular.⁵

Bütün bu açıklamalar göstermiştir ki, Halifelik dini değil dünyasal bir makamdır. Halife sadece bir devlet başkanıdır. Bu duruma göre bir cumhuriyette cumhurun seçtiği Cumhurbaşkanı varken, ayrıca bir devlet başkanının bulunması mümkün değildir. Ancak özellikle Kurtuluş savaşından sonra halifelerin bu niteliği bazı çevrelerce saptırılmış ve Halife, devlet başkanı olarak görülmek istenmiştir. İşte bu dönemde İngiliz ve Fransızların Anadolu’da amaçlarına ulaşmak için bir takım oyunlara başvurdular. İnsanlarımızı ayırtırmak, bölüp ve parçalamak için çeşitli oyunlar sergilediler..

Birinci Dünya Harbinde İngilizlerin Propaganda Nezareti namı verdikleri bir Nezareti vardı. Başlı başına Nezarettir ve çok sermaye sahibidir. İngiliz milleti ikna edilmiştir ki düşmanlarına, bilhassa Almanlara galibiyetlerinin saik ve sebebi bu propaganda Nezaretinin neşriyatı olmuştur. Bundan sonra ve hâkim bir kanaat vardır ki bununla muvaffak olunuyor. Silâh buna yardım ediyor. Bu Propaganda Nezaretinin kaldırılmasıyla bu kuruma verilen para İngiliz Hariciye Nezaretinin istihbarat birimi bütçesine aktarılmıştı. İngiliz Hariciye Nezaretinin emrindeki İstihbarat birimine ilâveten İngiltere Müstemleke Nezareti emrinde olmak üzere bir “Şarkı Garip Müdüriyeti Umumiyesi”teşkil ettiler. Bu para müştereken iki Nezaretin sevk idaresinde sarf edilecektir. İstihdaf ettikleri gaye Arabistan’da, İran’da ve amaçlarına ulaşmak için çeşitli yerlerde sarf ettiler. Hindistan yolunu güvence altına almak için her türlü yola başvurdular. Türkiye’de çeşitli bahaneler uydurup milletimizi birbirine düşürmek ve amaçlarına ulaşmak için de oldukça para harcadılar ve istedikleri planı uyguladılar, çok yerde başarılı oldular. Ancak Anadolu’da her türlü oyunlara rağmen başarılı olamadılar. Milletimiz hür ve bağımsız oldukça da olamayacaklardır. Bunu Milli mücadele sırasında gördüler ve yaşadılar. Şuna para vermişlerdir, teşkilât yapmışlardır, hükümdar demişlerdir, kral demişlerdir ve bunları amaçları uğrunda kullanmışlardır. Şarklılar için kendilerinin hâkimiyetini iddiaya başlamışlardır. Onun için milletimizi Şarkta istiklâli ve hürriyet rehberi görüyorlar. Milletimizin bu emeline son vermedikçe Şarkta müstemleke teşkilini ve Şark milletlerini uşak edemeyeceklerini ve toprakları üzerine oturamayacaklarını tabîî his etmişlerdir. Bundan sonra buna mukaddime olarak görülen ve 1 Teşrinisani kararımıza muhalif ifayı ihtiva ettiği söylenen Emri Âli ile Ali Han’ın imzalarını havi biri Reisicumhur Hazretlerine, diğeri muhterem Hükümet Reisi İsmet Paşa’ya hitap edilmiş mektuplar vardır.,

Aynı oyunu Fransızlar oynamışlardır. Lozan konferansının ikinci kısmında hâd bir devreye girildiği zaman hükümet Adana mıntkasına asker ve askeri malzeme sevk etmişti. Bundan son derece kuşkulanan Fransız hükümeti bir taraftan hükümetimizi şedit protestolarla bu kuvvetleri geri almaya davet ederken, diğer taraftan Türk muhibbi olarak tanınmış ve bizim sinemizde izaz ve ikram edilmiş **Kiot Farer, Madam Golis ve Piyer Loti**, imzalarıyla hükümet başkanına, Lozan’a giden heyeti murahhasımıza başkanlık eden Başvekil İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa’ya ve hulâsa bir takım zevata mektup yazmışlardır. Bu mektuplarında

⁵-Türk Parlamento tarihi, II. Dönem, 1923-1927, I, s. 278

harekâtımızın çılgınlık olduğunu ve memleketimize fenalık edeceğini Fransa hükümeti aleyhine davranıldığını ihtar ediyorlar ve Milli Mücadeleyi yapanları, millet nazarında, Hâkimiyeti Milliye'ye gayri müdrik ve (aventurer) yani sergüjest arkasında koşanlar gibi göstererek, bir tesir yapmak istiyorlardı. İstiklal Mahkemesinin İstanbul'a gönderilmesi iktisadi vaziyeti sarsacağı ileri sürülmüştü. Ayrıca "daha çok memleketin şarkında fesat çıkarılmaya çalışılıyor, bu durumunda önemle dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Son Halifenin seçimi

Halife Vahdettin'in firarı ve hal'i hakkında müzakerat ve Halifelîğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi.

Meclis Başkanı 18 Kasım 1338/1922 Cumartesi günü, Meclisin dördüncü toplantısının ilk açılış konuşmasında, saltanat ve hilafet hakkında bazı gelişmelerin olduğunu ve İcra Heyeti başkanının bu konuda meclise bilgi vereceğini belirterek Rauf Beyi konuşmaya davet etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim; 17.11.1338 tarihli İstanbul'da Refet Paşa'dan bir telgraf aldım ve Vahideddin Efendi bu gece saraydan gaybubet eylemiştir. İstanbul kumandanı ve polisi müdürünü tahkikat ve tedbiri lâzıme itihazı için saraya gönderdim. Alacağım malumatı ayrıca arz ederim. Vahideddin, azhebi ihtimal başmabeyincisi ve bir kaç mukarribini ile beraber ve İngilizlerin delaleti ile gaybubet eylemiştir. Emaneti mukaddesenin, İngilizler tarafından her hangi bir suretle alınması ihtimaline karşı dairedaki muhafaza tertibatı hazırasını hiç bozmaksızın emaneti emin bir mahalle kaldırtacağım. Vahideddin'in firarına ve harekâtı muhtemelesine karşı esasen kendisinin mahlu olduğunu derhal ilân sureti ile mücadeleye başlamağı pek lüzumlu görüyorum. Bu bapta iradei saimilerine makina başında mümtazırım.⁶

Refet

Bunu müteakip 17/11/1338 tarihli diğer bir telgrafta diyor ki:

Heyeti Vekille Riyasetine

Harinigton'dan şimdi aldığım mektubun ve melfuf beyannamenin suretini beriveçhi arz ediyorum.

Beyannamenin ajanslar vasıtası ile Avrupa'ya da tebliğ edilmiş olduğunu bittetik anladığımı da arz ederim.⁷

Mektup suretidir.

Bir nüshasını leffettiğim resmi beyannamede söylendiği veçhile Zatı Şahane, kendisini İngiltere'nin zir'i himayesine vaz ederek bir İngiliz safinei harbiyesiyle İstanbul'dan müfarakat etmiştir.⁸

17/11 /1922

Beyanname

Resmen 'beyan olunur ki; Zatı şahane, vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslamların 'halifesi sıfatı ile İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zatı Şahanenin arzusu bu sabah İfa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkumandanı General Sır Çarley Harington Zatı Şahaneyi almağa giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar 'kendisine refakat etmiş ve zatı şahane, vapurda, bahrı sefit filosu umum kumandanı Amiral sis de Brock tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere fevkalâde komiser vekili Sir Nevil Henderson, zatı şahaneyi, sefined'e ziyaret ederek; Kral Beşindi Jorj'a bildirilmek üzere arzularım sormuştur. Beraber gidenler şunlardır. Serkarin Ömer Yaver Paşa, Hadaka kumandanı kaymakam Zeki Bey, Esvapçı başı küçük İbrahim Bey, berber başı Mahmut Bey. Seccadeci baş İbrahim Bey, Mushibi sahi

⁶-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

⁷-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

⁸- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

Mazhar ağa, Musahibi salis hayrettin ağa, Sertabip Reşat Paşa. Vahiddeddin oğlu Ertuğrul Efendi.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF B. (Sivas)Arkadaşlar bu malûmat dün gece geç vakitte ancak malûmunuz oldu. Bu sabah Heyeti Vekile arkadaşlarımla içtima ederek tetkik ettik ve telâkkimizi hulasaten Heyeti Âliyenizce arz edeceğim. Tabii Heyeti Celilece ittihaz olunacak karar; pek hassas olan bu vaziyeti inşallah milletimizin saadeti noktai nazarından, âlemi İslâmın vifakı noktai nazarından ensep bir tarzda olacaktır. Beyanname de nazarı dikkati âlilerini celbetmiştir ki vaziyeti hazımda Zatı Şahane kendisini emniyette göremediğinden... Bu vaziyeti hazıra nedir efendim? Vaziyeti hazıradaki bir tebeddül vardır. Fakat bu tebeddül de İstanbul ahalisinin vicdanı Millî ve dinisinden feveran eden his ile, Türkiye Büyük Millet Meclisine iltihak etmeleri ve hürriyet, istiklâl talep etmeleridir. Demek ki Türk milletinin, İslâmın esaslarından olan hürriyete mazhariyeti halife makamında bulunan zat için matlup değilmiş. Hürriyeti kendisi için muzır addetmiş. Bilmem Heyeti Âliyenizce başka bir tebeddül görülüyor mu? Bendenizce ve Heyeti Celilenizce başka - bir tebeddül yoktur. Senelerden beri İstiklâl ve hürriyet için çalışan milletimiz, halifeyi ve istiklâlini ve istikbalini temin için çalışan milletimiz bu gayesine vasıl olmak üzere iken bu zat tevahhuş ediyor ve maalesef efendiler hilâfeti İslâmiyeyi İngiliz himayesine terk edecek kadar azim ve vaki olmamış tarihî bir hıyanet irtikâp ediyor. Efendiler, malûmuâlinizdir ki aynı şahsiyet, bildiğiniz veçhile Sevr Muahedesini kabul etmek suretiyle Türk milletinin ve aziz vatanımızın inkısamını kabul etmiştir.

Sabur olan, mütevekkil olan, hamûl olan takat istiklâl ve hürriyetini hiçbir vakit karşındakine feda etmemiş ve etmeyecek olan milletimiz buna da tahammül etmiş, gayesine yürümüş ve tamamıyla muvaffak olmaya yaklaştığı bir zamanda aynı şahsiyet bu defa da *hilâfeti uzmayı İslâmiyenin kendi nefesine münhasır olduğunu farz edecek kadar belâhet göstererek «İngilizlerin himayesine tevdi ettim» diyecek kadar cüret göstermiştir.* Efendiler İslâm müstakil olarak yaşamıştır, müstakil olacaktır ve istiklâlini hiçbir kuvvet ihlâl edemeyecektir. Bu hiçbir beşerin yedi iktiradında değildir. Nerede kaldı ki asırlardan beri hanedan için, bu memleket için, bu vatan için kan döken bu millete ve bütün İslâmiyet ihaneti sabit olmuş, tahakkuk etmiş böyle bir şahsiyet tarafından ihlâl edilebilsin. İşte efendiler halife makamında bulunan şahsın an firarı irtikâbetmesi yani uhdesine mevdu olan vazifeyi terk ile düşman tarafına firar etmesi cihetiyle heyeti hükümetiniz teemmülü neticesinde mevkii hilâfetin münhal olduğu kanaatine gelmiş ve yeni bir halifenin intihabının esasatı diniyemiz ve selâmeti milliyemiz noktai nazarından tahtı vücûbdâ olduğunu görmüştür. Bu suretle noktai nazarımı arz ettikten sonra sözü Seriyeye Vekili Muhterem Vehbi Efendi Hazretlerine terk ediyorum.⁹

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, durumun fevkalade nazik ve acele harekete geçilmesini gerektirdiğinden Heyet-i Vekile'yi toplamadan Refet Paşa'ya gereken talimatı vermişlerdir. Alınması gereken tedbirler konusunda Mustafa Kemal paşa imzasıyla refet paşa'ya gereken direktifler verilmiştir. Refet Paşa, Ankara'dan aldığı talimatlar doğrultusunda çalışmalara başlamıştır. Temaslarının sonuçlarına da Anakara'ya hemen bildirmiştir. Bu arada verilen emir doğrultusunda evvela Abdülmecit Efendiyi ziyaret etmiş, aldığı talimat doğrultusunda kendisiyle hususi ve mahrem konuşmuş, Ankara'nın istediği senedi de almağa muvaffak olmuştur. Bu ziyaretten sonra Anakara'ya aşağıdaki telgrafi çekmiştir.¹⁰

Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyefendiye

Şimdi Abdülmecid Efendi ile görüştüm. Şahsi bir mahiyeti olan mükalematta Ankara'da ittihaz edilen mukarreratı tasvip ettiklerini ifade eyleyen kendilerinin bana bizzat yazdıkları bir mektubun suretini aynen ve bervechiatı arz ediyorum.

⁹ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 5663

¹⁰ -T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

Suret: İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti fevkalade memuru Refet Paşa hazretlerine: Büyük Millet Meclisinin Hilafet ve Saltanat hakkında ittihaz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum.¹¹

27 Rebiyülevvel 1341

Refet

22 Kasım 11922 Cumartesi günü toplanan meclisin gizli oturumunda saltanat ve hilafet hakkında çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal paşa'dan sonra kürsüye çıkan Şer-iye Vekili Vehbi Efendi:

“Heyet-i Vekile Reisi Beyefendi'nin beyanatı vecihle hilafet unvanını taşıyan zatın firarı tahakkuk etmiştir. Böyle Millte-i İslamiyenin reisi tanınan bir adamın ecnebi himayesi altına geçmesi ve bize düşmüş olan İngilizlerin vapuru ile firar etmesi İslamiyet namına zül ve ardır. Binaenaleyh bu adam, fiilen hilafet makamını terk etmesi ile şer'an münhal addedilir. Yani bugün şu saatte hilafet makamı münhal olunca amme-i Müslimin üzerine bir imam intihabı ve biat edilmesi vaciptir. Binaenaleyh şer'an şu saatte üzerimize terettüp eden bir vücup vardır, o vücupu eda eylemekle mükellefiz. Ona eda bir halife intihap edilmekle hâsıl olacağından makamı hilafete bir halife intibah edilmesini teklif ederim.¹²

Bazı milletvekillerinin fetva istemesi üzerine hazırlanan fetva meclise sunularak okunduktan sonra reye sunmak istenmiştir. Yapılan gizli oylama sonucunu Doktor Adnan Bey şu şekilde açıklamıştır:

Makam-ı hilafet-i İslamiye için vuku bulan intihapta veya iştirak eden yüz altmış iki zattır. Muamele tamamdır. Yüz kırk sekiz zat Abdülmecit Efendi Hazretlerine, iki zat Abdurrahim Efendiye, üç zat Selim Efendi'ye dokuz zat da müstenkif (çekimser) rey vermiştir. Binaenaleyh yüz kırk sekiz rey ile Abdülmecit Efendi hazretleri makam-ı muallâyı hilafete intihap edilmiştir.¹³

Yeni halifenin takip edeceği hareket tarzı hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla 18 Kasım da, yani intihap yapıldığı gün Refet Paşa'ya şifreli bir telgrafla talimat vermiştir.¹⁴

Milli hükümetin İstanbul temsilcisi Refet paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'den aldığı telgraflardan sonra saraya gitmiş ve Abdülmecit Efendi ile konuşmuştu. Yeni halifenin bazı ricaları vardı. Refet Paşa bunları aynen Anakara'ya bildirmişti. Mustafa Kemal paşa ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf bey'e hitaben yazdığı “zata mahsus ve gayet aceledir” işaretli telgrafta Refet Paşa'ya aynen şöyle diyordu:

1-Makam-ı hilafete intihap olundukları hakkında Meclis Riyasetinden keşide buyrulan telgrafnameyi bizzat Halife-i Müsliminin Abdülmecit Hazretlerine arz ve takdim eyledim. Cevapname-i hilafetpenahi yarın sabah arz olunacaktır.

2-Zat-ı Hazreti Hilafetpenahi Dolmabahçe Sarayında ikamet buyuracaklardır ve tebrik merasimi 21.11.1922'de mezkûr sarayda icra edilecektir.

3-Zat-ı Hazreti Hilafetpenahi imza balasında Halife-i Müslimin ve Hadımülharemeyn unvanın bulunmasını ve Cuma selamlığında iksa buyuracakları elbise hakkındaki mütalaanın istifşarını irade buyurdular. Cuma selamlığında hilat ve Hazret-i Fatih'e ait şekilde sarık takılması mümkün ve muvafık olacağı mütalaasında bulunuyorlar. Bu husustaki mütalaanın bildirilmesini rica ederim.

4-Âlem-i İslam'a yazılacak beyannameyi verilen esesat dairesinde ihzar ettirerek Zat-ı Hilafetpenahiye okudum. Vahidettin Efendi'nin âlemi İslam'a karşı vaziyeti fetvayı şerife ile taayyün etmiş olduğundan şimdiye kadar kendileri hakkında hüsnü muamelede bulunmaktan uzak kalan bu adam hakkında kendisine şimdi bir şey söylenmemesinin daha asılana bir hareket olacağını, binaenaleyh Vahidettin Efendi'ye ait kısımların meskut geçilmesini

¹¹-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

¹²-Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005, s. 538.

¹³-Orbay, a.g.e. s.539-540

¹⁴-Cebeso, a.g.e. s. 210

mamafih selameti memleket aksi tarzı hareketi icap ettiriyorsa, bunun dahi yapılabilceğini irade buyurdular. Kendileri de sureti mahsusada bir beyanname hazırlamış olduklarından bu gece her ikisini tevhit ve telif edecekler ve yarın öğleden evvel bana göndereceklerdir. Beyaanname-i Hilafetpenahinin İstanbul gazetelerinde hini neşrinde Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretlerinin neşrettirilmesindeki mütalaanın da istifasını irade buyurdular. Bu husustaki mütalaanın işarını rica ederim”.

Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, Refet Paşa'ya verilen yeni talimatta Abdülmecit Efendi'nin Halife-i Müslimin unvanıyla beraber Hadimülharemeynişşerifeyn tabirini de kullanabileceği, Cuma selamlığında Fatih'in kıyafetine girmesinin gayri tabii olduğunu, redingot veya İstanbulin giyeceği, askeri üniformasının ise katiyen bahis konusu olamayacağı bildirilmişti.

Beyanname, Vahidettin'in adı zikrolunmadan sabık halifenin manevi şahsiyetinden ve zamanında düşülen derekeden muhakkak surette bahsedilecekti.¹⁵

Halifeliğin Kaldırılması ve Halifenin Yurt Dışına Sürgünü

Seçimi izleyen devir teslim işleminden sonra Halife, makamına oturdu. Fırsat düştükçe Mustafa Kemal Paşa ile muhabere edip, Meclise selamlarını ilettili. 15.8.1923 tarihli telgrafla Meclisin yeni dönemini kutluyor, üyelere selamlar gönderiyordu.

TBMM Başkanı, kendisine çekilen telgrafi bir tezkere ile Meclis Genel Kurulu'na sundu.¹⁶

Çok geçmeden Meclis içerisinde halifelik lehinde, Mustafa Kemal aleyhinde başlatılan kışkırtmalar, basınla yurt sathına yayılıyordu.

Halife din ve dünya için makamı Hazreti Peygamber efendimize vekâlet edecek zattır, deniliyordu ve halife için dünyevi yetkiler isteniyordu.

Bu sırada halifelik açısından bir önemli olay yaşandı. **Ağahan ve Emir Ali'nin** mektupları olaya dış müdahale görünümü kazandı. Mektuplar ilgililerin eline geçmeden önce İstanbul basınında yayımlandı. (Tanin, Tevhidi Efkar ve İkdâm Gazeteleri). Halifelik kurumu yavaş yavaş yönetimin sırtında bir yük haline geliyordu. Bu tutum ve davranışların sonucu gelişen olaylar, halifeliğin cumhuriyetle uyum sağlayamayacağı ileri sürülmeye başlandı. 1924 bütçe görüşmelerinde hanedanın ödeneği görüşülürken, Meclis halifelik kurumu üzerinde durarak, konu derinlemesine eleştirildi. Olaylar olumsuz bir biçimde gelişirken, Halife de bazı olumsuz tutum ve davranışlar sergilendiği ileri sürüldü.

Kendisinden istenen, seçimden dolayı memnuniyetini belirtmesi, yalnız “Halife-i Müslimin unvanını kullanması, Vahidettin'in hareket tarzını yermesi, “Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyeti beğenip benimsediğini ifade etmesi idi.

Kendisinden isteneni yapmak bir yana, Halife istenenlerin tersi bir tutuma girip Cuma namazlarını gösterişli biçimde her Cuma değişik camilerde kılmaya özen gösteriyordu. Fırsat düştükçe Osmanlı Hanedanından övgü ile söz ediyordu. Bu dönemde bazı mebus ve kumandanlar değişik nedenlerle halifeyi ziyaret eder olmuşlardı.

Lozan barışını asık yüzle imza edenlerin bu kurumdan yararlanarak iç işlerimize karışması durumu yanında, kurumun geçmişte olduğu gibi Türk İnkılaplarının önüne engeller çıkaracağı kuşkusu, idareci kesimde alabildiğine artmıştı. Cumhuriyetin ilanı Halife yanlılarının çalışmalarına hız kazandırdı. Basında Halifeyi öven, ona dünyevi yetkiler verilmesini isteyen yazılar-yoğunlaşmıştı. Bu çalışmalar Halifelik kurumunun sona ermesini çabuklaştırmış oldu.¹⁷ Bu gelişmelere dış etkiler, yani Ağahan ve Emir Ali'nin mektubu tuz biber ekti, bir nevi Halifelik kumrunun kaldırılmasına zemin hazırlamış oldu. Milli Mücadeledeki gelişmeler ve Milli Mücadelenin gelişme seyri, Meclisteki denge durumu,

¹⁵-Cebesoy, a.g.e. s.214

¹⁶Türk Parlamento Tarihi, II. dönem, 1923-1927, I, 295

¹⁷-Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem, 1923-1927, I, s. 297

Cumhuriyet idaresinin yeni kurulmuş olması, Halifelik müessesesinin seçim ve teşkiline sebep olmuş ancak rüzgâr şimdi ters yönden Halifelik aleyhine esmekteydi.

İstanbul basınından bazı gazete ve yazarlar Hailelik lehine yazı yazmaya başlamışlardı. 10 Kasım'da Tanin'de İstanbul Barosu başkanı Lütfi Fikri Bey'in, "huzur-u Hazret-i Hilafetpenahi'ye" başlıklı yazısı yayınlandı. Lütfi Fikri Bey bu ilginç yazıda halifenin istifasının Türklük için büyük kayıp, Osmanlı Hanedanı için yıkım ve İslam birliğinin bozulması anlamına geleceğini ileri sürerek Fransa Kralı XVI. Louis'in bile kendisini tahtan indirmek isteyenlere direndiğini belirtiyor, gerekirse kendisinin de (halifenin) direnmesini öğütlüyordu. Akla gelmez ki istifa etmemek yüzünden efendimizin saygıdeğer kişiliği için tehlike olsun. Bununla beraber eğer, olması mümkün görünmeyen böyle bir tehlike de bulunsa Efendimiz bu tehlikeyi göze almalısınız. Durum ve zaman öyle getirdi ki, bugün bu kararlar Türk ve İslam tarihine şu ya da bu akımı vereceksiniz". Diyordu. Cumhuriyet ilkelerine ve milli egemenliğe ters düşen, bir propaganda yapıyor, halkı yeni İnkılâplara karşı kışkırtıyor, halifeyi de bu eyleme katılamaya çağırıyordu.¹⁸ Lütfi Fikri Bey'in bu yazıları Mustafa Kemal Paşa'yı çok etkilemişti. Özellikle, "Halifeye saldırılar düşmanlar değil, biz kendimiz" derken, Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alıyordu. Lütfi Fikri ve Hüseyin Cahid Beylerin saldırıları 11 Kasım tarihli yazılarında da sürdü. Bu arada İzmir'e gidecek olan Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1924'te Başbakan İsmet Paşa'dan halife Abdülmecid Efendi'nin hükümete karşı bazı şikâyetlerini içeren bir şifre alacaktır. Şifreli telgrafta, Abdülmecid Efendi, basında hakkında çıkan yazıların saygısız ve onur kırıcı olduğunu, İstanbul'a gelen resmi heyetlerin kendisiyle. Mustafa Kemal Paşa, bu şifreye aynı gün verdiği cevapta halifenin bu olumsuzlukları kendisinin meydana getirdiği, hareketleriyle dedeleri padişahların yolunu takip ettiğini cuma günleri selamlık alayları yaptığını, yabancı devletlerle ilişki kurmaya çalıştığını ve gösterişli geziler tertip ettiğini belirttiikten sonra hilafet makamının dini bir kurum olmadığını, hilafetin kendilerine tarihi bir hatıra olduğunu ve hilafetin kesinlikle bir hazinesinin olamayacağını belirtiyordu.¹⁹ Yurtta bu tür muhalefetler sürerken Hilafetin kaldırılmasını kolaylaştıran son hareket Türkiye dışından geldi. Hindistan Halifelik Komitesi adına Hindistan Müslümanlarının önderi haline gelmiş olan Şiliğin İsmaili tarikatının imamı II. Ağa Han ile Londra İslam Cemiyeti Başkanı Emir Ali, Halifelik Mevkiinin manevi kuvvetini arttırmak ve hilafetin kaldırılmasını engellemek adına Başvekil İsmet İnönü'ye 24 Kasım 1923'de bir mektup göndermişler ve aynı mektup İsmet İnönü'nün eline geçmeden Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İktidam gazetelerine de yollanmış, onlar aracılığıyla bu mektubun yayınlanması sayesinde Mustafa Kemal ile İsmet İnönü'ye yapılan muhalefet için dışarıdan da destek sağlanmaya çalışılmıştı.²⁰ 5 Aralık 1923 sabahında Tanin ve İktidam gazetelerinde yayımlanan bu mektup gündeme bomba gibi düşmüş, aynı mektup ertesi gün Tevhid-i Efkâr gazetesinde de yayımlanmıştı. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra kaleme alınmış, Londra İslam Cemiyeti Başkanı Emir Ali ile Pakistan, Hindistan, Afganistan ve Keşmir'de etkin İsmailiye mezhebinin lideri III. Ağa Han'ın imzasını taşıyan hilafetin muhafaza edilmesi ve yasal durumunun netleşmesi talep ediliyordu.²¹ 50 (Bu mektup İngilizce yazılmış olup, Türkçe tercümesi aşağıda verilmiştir.) TBMM, 8 Aralık 1923 tarihinde, Gizli Celse yaparak Halifelik konusunda gönderilen mektuplar konusunu müzakere etmiş, konuyla ilgili ilk konuşmayı Başvekil İsmet İnönü yapmış, söz konusu mektubun basın tarafından yayınlanmasını gündeme getirerek, İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesinin kurulmasını talep etmişti. Yukarıda belirtilen mektubun basında yayınlanması, Hilafetin İslam ülkeleri arasında bir dayanışma etkeni olduğu, gücünü yitirirse bu dayanışmanın dağılabileceği görüşü ileri sürülüyor ve mektubun dış Müslümanların halifeliğe verdiği önemi göstermek amacıyla

¹⁸ Ergün Baybars, İstiklal Mahkemeleri, İstanbul, 1976, s. 249

¹⁹ Mahmut Akkor, Dini Bir Müessesenin Sonu: Hilafetin İlgası, History Studies Vuolume, 4/1, 2012, s. 24

²⁰ Muharrem Balcın, Hukuk Dünyası, Belgeler, 1976, s. 3-4

²¹ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1998, s.263

yayımlandığı belirtilmeye çalışılıyordu. Yarı devlet yayın organı durumunda olan Hâkimiyyet-i Milliye 9 Aralık 1923'te bu mektupla ilgili yorumunda; Ağa Han'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında halifenin cihat çağrısını ağır hakaretlerle karşılamasını ve fetvanın meşru olmadığını ileri sürerek Hint Müslümanlarının İngiltere'ye bağlı bulunmalarını sağlamak için yaptığı çabaları hatırlatarak mektubun ilgililerin eline geçmeden yayınlanmasının tertip olduğunu ortaya koyuyordu. İsmet Paşa, Hint hilâfet komitesi var, ancak. bu adamların hilafet komitesiyle ilgileri yoktur. Ağa Han ve Emir Âli Londra'da İngiliz Hükümetinin ve İngiliz saray kraliyetinin en yakın adamları ve sadık İngiliz tebaasıdır. Bunların İngiliz Hükümeti programı haricinde bir vaziyet almaları mümkün değildir. Bu insanlar kendilerini Hint Müslümanları adına beyanatta bulunarak Türkiye'nin içişlerine karıştıkları gibi, İngilizlerin propagandasını yaparak, Müslüman âlemini Türkiye aleyhine kışkırtmaya çalışmaktadırlar. Ağa Han ve Emir Âli'nin Hilafet Komitesiyle hiçbir ilgisi ve münasebetleri yoktur. Bu adamların bizim hakkımızda neşriyat yaparak bizim üzerimizde, Müslümanlar üzerinde kendi nüfuzunu gösterme çabası içerisindeyler. Ağa Han ve Emir Âli'nin bu hareketlerinin İngiliz Hükümetinin bir teşebbüsü olduğunu açıkça ortadadır. Ayrıca mektubun yayımlandığı İki gazete ile ecnebi gazeteleriyle aynı zamanda İsmet Paşa'ya gelen bir mektup ve henüz Reisicumhura gönderilen bir mektup ulaşmadan evvel gazetelerin eline geçmesi olayın gerçek sebebini ortaya koymaktadır. O halde bu kişilerin fikir sormak tarzında samimî bir şeyleri yoktur, propaganda için yapmışlardır. Bunun İstanbul'da aynı zamanda intişarını temin için bütün vasıta, tertibat ve teminat almışlardır. Burada neşriyatta bulunmak cürümü vardır, bu mektup hıyaneti vataniye cürümü karşısında derhal hükümetçe kanunların uygulanmasını arzu etmektedir. 31 Temmuz 1338 kanunu “İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve B. M. M.'nce ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icap eden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunur” ifadesine esas alan İsmet Paşa, Meclise şu teklifte bulunmuştur: Heyeti Celileye teklifim şudur ki: Memlekette hıyaneti vataniye cürümü, hariç ve dâhilin iştirakiyle başlamıştır. Cumhuriyetinin hayatına ve bünye-i esasiyemize başlayacaktır.. Bununla beraber mektupların esas TBMM'nin nazarı dikkatini celp etmek üzere yazılmış olması da durumu ortaya koymaktadır. Âlemşümül İslam ve halifelik propagandasının yapıldığını, halifeye, vazife-i siyasiye ve vazife-i dünyeviye vermek esasını güdüldüğünü belirterek, mektubun propaganda için yazılmış ve yayınlanmış olduğunu belirtmiş ve yapılanın TBMM'nin meşruiyetine isyanı mutazammın neşriyat cürmünden olduğunu ve derhal duruma vaziyet edilmesi ve bunun için derakap (hemencecik) İstanbul'a bir istiklal Mahkemesi gönderilmesini teklif etmişti.²² İnönü konuşmasının devamında da, “Yok eğer bunu böyle yapmaz ve gazetecileri cezalandırmazsak, içerde ve dışarıda TBMM'nin zayıf olduğu imajı verilecek ve artık her önüne gelen kavli, fiili ve neşri hilafet taraflısı yayın yaparak yeni kurduğumuz Cumhuriyeti zayıflatmaya girişeceklerdir.” diyecek ve tecziye için zaman geçirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise, Halifeliğin kaldırılması için zorlayan en kuvvetli etken, Halife var oldukça Türkiye'de yapmayı düşündüğü toplumsal ve laik devrimlere imkân olmayacağı düşüncesi idi. Hilafet sorunu aslında bir rejim sorunuydu. Mustafa Kemal, Hilafet sorununu tamamen ortadan kaldırmak için bir dizi girişimde bulundu. Yukarıda belirtilen hususlar da, halifeliğin kaldırılmasına bir nevi zemin hazırladığı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın elini kuvvetlendirmişti. İstanbul basının, Darülfünunda görevli aydınların, Milli Mücadele'nin önder kadrosunu oluşturan yakın arkadaşlarının ve diğer ordu kumandanlarının kendi düşüncesi doğrultusunda tutum almalarını sağlamaya çalıştı. Bu konuda kesin karar almak zamanının geldiğini anlayınca 15—20 Şubat 1924'te yapılacak Harp Oyunları nedeniyle Ordu ve Kolordu Komutanlarını İzmir'de topladı. Bu toplantıya Başbakan İsmet Paşa, Savunma Bakanı Kâzım Özalp Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da katılmıştı. Toplantıda, Hilafet ile Şer'iye ve Evkaf Bakanlığının

²²-Cebesoy, a.g.e. s. 210

kaldırılması ve öğretim kurumlarının birleştirilmesi karar altına alındı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa'dan, halife hakkında şu telgrafi aldı:

Türkiye Reisi Cumhuri Huzuru Riyasetpenahilerine

Bir müddetten beri gazetelerde makamı hilafetin vaziyeti ve Halifenin şahısları hakkında sultelakkiyata müsait neşriyata tesadüf edilmekte olduğundan ve bilâsebeb vaki olan neşriyatı hürmetşikenaneden ve hassaten ara sıra İstanbul'a giden erkânı hükümetin ve resmi heyetin kendisiyle temastan mütebait ve müçtenit bulunmalarından Halifenin büyük bir teessür duyduğu cihetle serkarinlerinin Ankara'ya tamamıyla veya şayanı itimat bir zatın İstanbul'a nezdine gönderilmesini rica suretiyle hissiyat ve temenniyatını iblağ etmeyi teemmül etmiş ise de, süitefsire uğraması ihtimaline karşı bundan da sarfınazar ettiğini beyan eyledikleri başkatip bey tarafından işar kılınmakta ve tahsisat meselesi uzun uzadıya tafsil edilerek hazine-i hilafetin istitatu fevkinde ve mükellefiyeti haricindeki masarif için hazine-i maliyece muavenette bulunulacağı hakkında hükümetçe 15 Nisan 1923 tarihinde vaki işarın tetkiki ve temini icabı ilave edilmektedir Keyfiyet Heyeti Vekilece tezekkür edilecektir.

Neticeyi ayrıca arz ederim. Efendim.²³

İsmet

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa verdiği cevap ise şudur:

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

c. 22.1.1923

Makamı hilafetin ve halifenin şahısları hakkında suitelakkiyat ve suitesirat zemini, Halifenin kendi tarz ve tavrı hareketinden neşet etmektedir. Cuma alayları, ecnebi mümessilleri nezdinde memurlar izamı suretiyle münasebat, tantanalı gezintiler, saray hayatı, sarayında ihtiyat zabitlerine varıncaya kadar kabul ve onların iştikalarını istima ve onlarla beraber ağlamak gibi hareketler kabilindendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı ile, karşı karşıya, vaziyetini, mütalaa ettiği zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan ahali İslamiyesine veya Afgan Devleti, Afgan halkına karşı, hilafetin ve halifenin vaziyetini vahidi kıyası olarak nazarı dikkatte Halife ve bütün cihan, kati olarak bilmek lazımdır ki mevcut ve mahfuz olan Halife ve halife makamının hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmeti mevcudiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklalini tehlikeye bırakmaz. Hilafet makamı, bizce en nihayet, tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete haiz olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ricalinin veya resmi heyetlerinin, kendisiyle temasını talep etmesi dahi Cumhuriyetin istiklaline sarıh tecavüzdür. Serkarınini Ankara'ya göndermek veya şayanı itimat bir zatın nezdine izamı suretiyle, hükümete iblağı hissiyat ve temenniyat talebinde bulunması dahi Cumhuriyet Hükümetine ile karşı karşıya vaziyet alması demektir. Buna da salahiyattar değildir. Kendisiyle Hükümeti Cumhuriyet arasında başkâtibi muhabereye tavsit etmesi de fazladır. Başkatip beyin böyle küstahlıktan mücanebeti lüzumu kendisine ihtar olunmalıdır. Halife temini hayat ve maişet için Türkiye Reiscumhurunun tahsisatından mutlaka dün bir tahsisat kâfi gelir. Maksat: debdebe ve darat değil insanca hayat ve maişet temininden ibarettir. Hazine-i hilafetten maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilafetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineye ecdadından tevarus etmişse re3smen ve vazıhan malumat istihsal ve ita buyrulmasını rica eylerim. Halifenin aldığı muhasasatla gayri kabili temin olan tekalif neler imiş ve 15 Nisan 1923 tarihinde hükümete ne gibi mevait ve işarete bulunmuştur? Bunu da lütfen işar buyurunuz. Halifenin ikametgahını tasrih ve tespit etmek, hükümetin şimdiye kadar yapmış olması lazım gelen bir vazife idi. İstanbul'da milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar ve sarayların içinde birçok kıymetli eşya ve levazımat, hükümetin vaziyeti âdemi tespiti yüzünden mahv ve heder oluyor.

²³-Öztürk, Türk parlamento Tarihi,, III. dönem, 1923-10927, I., s.298

Halife mensupları,, sarayların en kıymetli levazımatını Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar diye rivayetler vardır. Hükümet bunları bir an evvel vaziyet etmelidir. Satılmak lazım ise hükümet satmalıdır. Hilafet kadrosu ciddi tetkik ve tensik olunmak lazımdır ki serkarinler, serkatipler mevcudiyeti, halifeyi hala saltanat hülyası içinde uyutmasın! Fransızların kralı, hanedan ve mensubini Fransa'ya sokmakta, istiklal ve hakimiyet için yüz sene sonra, bugün dahi mahzur görüp dururken her gün ufuktan saltanat güneşinin tuluuna duacı bir hanedan ve mensubini hakkındaki muamelemizde, Türkiye Cumhuriyetini, nezaket ve safsata kurbanı edemeyiz. Halife, kendisinin ve makamının ne olduğunu sarıh olarak bilmeli ve bununla iktifa etmelidir. Hükümetçe ciddi, esaslı tedbir ittihaz ile işarını rica ederim efendim,²⁴

Türkiye Reisicumhuru
Mustafa Kemal

Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ile elliüç refikinin hilâfetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye haricine çıkarılmasına dair teklifi kanunisi

Riyaseti Celileye

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde makamı hilâfetin vücudu Türkiye'yi dahilî, harici siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadı İslâinde ve hayatı milliyesinde müşareket kabul etmeyen Türkiye'nin zahiren ve zimmen büe olsa ikiliğe tahammülü yoktur. Asırlardan beri Türk Milletinin sebebi felâketi ve ilâ nihayet fiilen ve ahden bir Türk İmparatorluğunun vasıta i inkırazı olan Hanedanın hilâfet kisvesi altında Türkiye'nin mevcudiyetine daha müessir bir tehlike olacağı tecarübü mütehammilâne ile katıyen sabit olmuştur. Bu hanedanın Türk Milletiyle münasebattar olan her vaziyet ve kuvveti mevcudiyeti milliyemiz için mahzı tehlikedir. Esasen hilâfet, imarat evaili islâmda Hükümet mâna ve vazifesinde ihdas edilmiş olduğundan dünyevi ve uhrevi bilcümle vazaifi müteveçciheyi ifa ile mükellef olan zamanı hazır Hükümeti İslâmiyesinin yanında ayrıca bir hilâfetin sebebi mevcudiyeti yoktur. Hakikat bundan ibarettir. Türk Milleti selâmeti muhafaza etmek için hakikate ittibadan başka bir hattı hareket ihtiyar edemez. Teraküm ede gelen teşeyvüşatın vazih ve katî bir surette halli için mevaddı âtiyenin bugün derakap ve müstacelen müzakeresi ile kanuniyet kesbetmesini teklif ederiz.²⁵

2 Mart 1340/1924

Urfa Mebusu

Şeyh Servet ve 53 arkadaşı

Hilâfetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki haricine çıkarılmasına dair teklifi Kanuni

Madde 1. — Halife halledilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilâfet makamı mülğadır.

Madde 2. — Mahlû Halife ve Osmanlı saltanat münderisesi hanedanın erkek ve kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osmanî'den addedilirler.

Madde 3. — İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilâm tarihinden itibaren azamî on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4. — ikinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur.

²⁴- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, 3.3. 1340 Pazartesi, VII, s. 27; Öztürk, Türk parlamento Tarihi,, III. dönem, 1923-10927, I., s.299

²⁵- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 27-28

Madde 5. — Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvali gayrimenkuleye tasarruf edemezler. İlişkilerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekâle mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6. — İkinci madde mezkûr kimselere masarifi seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derecei servetlerine göre mütefaavidolmak üzere Hükümetçe tesbit edilecek mebalîğ ita olunacaktır.

Madde 7. — ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki bilcümle emvali gayrimenkullerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvali gayrimenkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8. — Osmanlı imparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki tapuya merbut amvali gayrimenkûleleri millete intikal etmiştir,

Madde 9. — Mülga Padişahlık sarayları ve kasırları ve emlakın ve sairesi dâhilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asarı nefise ve sair bilumum emvali menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10. — Emlâki Hakaniye nâmı altında olup evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazinei Hümayun muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

Madde 11. — Millete intikal eden emvali menkule ve gayrimenkulenin tespit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12. — işbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır

Madde 13. — işbu kanunun icrayı ahkâmına icra Vekilleri Heyeti memurdur.²⁶

Mustafa Kemal, 24 Şubatta Ankara'ya döndü. 1 Martta Meclisin yeni dönemini açarken yaptığı konuşmada hükümetin faaliyetlerini ana hatları ile anlattı. 2 Martta Halk Fırkası parlamento grubu üç yasaı onaylamak için toplandı. Ertesi gün üç önerge meclise sunuldu. Tartışmalar sonunda 3 Mart 1924'te, 429 sayılı Kanunla Siirt mebusu Halil Hulki ve elli arkadaşının önergesi kabul edilerek Şer'iye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlıkları kaldırıldı. 430 sayılı Kanunla, Manisa mebusu Vasıf Bey ve elli arkadaşının önergesi kabul edilerek eğitim ve öğretimin birleştirilmesi Kanunu kabul edildi. 431 sayılı Kanunla Siirt Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının önergesi kabul edilerek, Halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanının Türkiye dışına çıkarılmasına karar verildi. Böylece, Osmanlı Devleti' in son kalıntısı ve Cumhuriyet yönetimi için tehlike haline gelmiş olan halifelik tarihe karıştı. Kaldırılan bakanlıklar yerine, Başbakanlığa bağlı Diyanet işleri Başkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı kuruldu.²⁷ 431 sayılı yasa ile de, Abdülmecit ile Osmanoğulları ailesinin bütün erkekleri, kadınları, damatları ve o kadınlardan doğan bütün çocukların Türk vatandaşlığından çıkarılmalarını ve Türkiye topraklarında oturmamaları hükmünü içeriyordu. Padişah ve ailesi hemen, diğer hanedan üyeleri ise on gün içinde bir daha dönmek üzere yurtdışına çıkarılacaklardı. Yol giderleri için, servetlerine göre hükümetçe tespit edilecek paralar ödenecekti. Padişahlık yapmış olanların malları, saray ve köşkleri milletin malı sayılacaktı. Diğerlerinin taşınmaz mallarını bir yıl içinde elden çıkartmaları, aksi halde hükümetin bu malları satarak onlara göndermesi öngörülmüştü. Hükümet 2 Mart 1924'te bir komisyon kurarak saraylarda önlem alınmasını, dairelerin

²⁶-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, VII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 28-29

²⁷- Oğuz Aytepe, Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 29-30, Mayıs Kasım 2002, S. 15-29,30 s.. 22

mühürlenmesini ve bu husustaki sorumluluğun Vilayete ait olduğunu kararlaştırmıştı. Ayrıca, kafilenin sevk masrafı için 90.000 lira da tahsis edilmişti. Sarayların muhafazası için de bu paradan harcama yapılacaktı.²⁸ Yasa onaylanır onaylanmaz, İstanbul Valisi Haydar Bey ile Emniyet Müdürü Sadettin Bey Dolmabahçe Sarayına giderek Abdülmecit'e derhal yola çıkmak için hazırlanmasını söylediler. Öfkeye kapılan Abdülmecit valiyi kovdu. Emniyet müdürü gerekirse kendini zor kullanarak götürmek için emir aldığını bildirdi. Saray sarılmış ve telefon hatları kesilmiş olduğundan Abdülmecit boyun eğmek zorunda kaldı.²⁹ Osmanlı hanedanının ileri gelen mensuplarının Türk topraklarından sürülmesini ön görüyordu. Ertesi sabah şafakta, üzgün Abdülmecid Efendi bir arabaya konup Doğu Ekspresi (Orient Express) ne bindirilmek üzere istasyona gidişinin gösterilere sebep olabileceği büyük Sirkeci garına değil, şehir dışında küçük bir istasyona götürüldü sonuncusu, sürgünde sultanların sonuncusunu izledi.³⁰

Ağa Han ve Emir Ali'nin İngilizce olan bu mektubun tercüme edilmiş sureti

1-Cihanın hür milletleri cemiyetinin müstakil bir azası olan Türkiye'nin sadık dostları ve emellerinin hakiki taraftarları sıfatıyla biz, Halife İmam Hazretlerinin şimdiki müphem vaziyetlerinin, ehli sünnetten olan halk üzerindeki pek endişe verici tesirata Büyük Millet Meclisi'nin müsaade-i mahsusatınızda dikkatini çekmek istiyoruz.. Halifenin şeref ve kudretine, nüfus ve tesirine badi olan zaafatın dolayı, içtimai ve manevi büyük bir kuvvet addedilen İslamiyet'in ehli-sünnetten olan halkın geniş kısımları arasında gevşemekte olduğu teessüfle gördük. Sıhhati münakaşadan münezze olan vakayii esbabı malümeden dolayı ayrı ayrı zikretmek istiyoruz.

2-Ehli-sünnet içinde riyaseti ruhaniyenin bütün Müslümanları büyük bir cemiyet şeklinde yekdiğerine bağlayan bir rabıta hükmünde olduğunu söylemeye hacet yoktur. Hilafet, harici hücumlara maruz bulunduğu zaman, bütün yeryüzünde bulunan Müslümanların hissiyatı galeyana gelmiş ve Türklerin istiklali için çalışmak, uğraşmak aynı zamanda Müslüman tesanütünü temsil eden müessesatı tam ve kâmil olarak muhafaza etmek demek olduğu kanaatiyle Hint Müslümanları, Türk Milletine muhabbet göstermiş ve muavenet etmiş, bu tehlike zamanlarında biz Türkiye davası için ciddiyetle çalıştık. Trablusgarp, Bingazi'de vukua gelen Türk – İtalyan harbinden beri bir İngiliz Müslüman müessesesi, işte bu itibarla bütün Müslümanlarla beraber derinden olduğumuz bir mesele hakkındaki bütün mülahazat ve telkinatımızın zatı devletlerinin hükümeti tarafından hüsnü kabul göreceğine itimadımız vardır.

3-Düşüncelerimizle millet mümessillerini nüfusunu zerre kadar tenkis etme bir an bile hatıra gelmemelidir. Hürmetle istediğimiz şey, İslam âleminin dini reisliğinin şer'i şerife göre tam ve kâmil olarak muhafazasıdır. Halifenin nüfusunun azalması veya dini bir amil gibi Türkiye teşkilatı siyasetinde tedibi bizim fikrimizce, İslam'ın dağılması, o manevi cihan kuvvetinin ameli bir surette kaybı olacaktır. Böyle bir haldir ki, ne Büyük millet Meclisi'nin, ne de Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatlerinden, mümkün değil kaçmaz.

4- Bizim fikrimize göre halife imam, ehli sünnetin vahdetini temsil eder, halifenin Türk Milletinden bir fart olması, Türk Devleti'nin müessisleri ahfadından bulunması, İslam milletleri arasında Türklüğe mücebbel bir mevki bahşeder.

5- Bu, 14 asırdan beri ehli-sünnet arasında bir esas olarak telakki edilmiştir. Peygamber vekili olan halifenin İslam cemaatinin imamı olduğunda icmai ümmet vardır. Onunla bütün müminin arasında ehli-sünneti birbirine bağlayan bir alaka vardır. İslam âlemi beyninde bir nifak hasıl etmeksizin bu dini unsur İslam fikrinden çıkarılıp atılamaz.

²⁸- Aytepe, a.g. m. s. 23

²⁹- Aytepe, a.g. m. s. 23

³⁰- Lewis, a.g.e. s. 264

6- Halife dini nüfusunu kaybettiği zaman, bütün Meliklerle Emirlerin idareyi umurdaki salahiyetlerini teyit ve dualarda asri nüfus istimal için onun müsaadesini istihsale kendilerini mecbur tuttuklarını zatı devletlerine hatırlatmaya lüzum yoktur. Eğer İslamiyet dünyada büyük bir manevi kuvvet olarak muhafaza edilmek isteniyorsa, halifenin nüfus ve şerefi hiçbir zaman Papanın nüfus ve şerefinden az olmamalıdır.

7- İşte bu ve bunlara mümessil diğer sebepten dolayı Türkiye'nin hakiki dostları sıfatıyla, biz, Hilafet ve İmametın Müslüman Milletlerin itimat ve hürmetine layık olan bir mevkie vaz olunmasını ve böylece Türkiye'de kuvvet ve şeref bahsedilmesini kemal-i hürmetle Türkiye Büyük Millet Meclisinden ve onun basiretkar müdürlerinden istirham ederiz. Biz Paşa Hazretleri, sizin muti bendeleriniz.

Ağahan - Emir Ali

Mektupları Yayınlayan Gazetecilerin Durumu yukarıda belirtilen beyanatlar haricinde birçok milletvekili konu hakkında söz alarak çeşitli hususları dile getirmişlerdir. Mecliste yapılan tartışmalardan sonra İsmet Paşa'nın Meclis Başkanlığına yazdığı, İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması için verdiği önerge okundu. Mahkemenin kurulmasını isteyenler mahkemenin yetkisinin meclis tarafından verileceğini belirterek yürürlükteki kanunun değiştirilmesi yönüne gidilmesini istediler. Karşı olanlar ise yetkilerin kısılması gereği üzerinde duruyorlar, çeşitli gerekçeler göstererek mahkemeye idam yetkisi verilmemesini ve bu çeşit kararların meclis onayından geçmesini istiyorlardı. Hükümet, mahkemenin kurulmasında direniyordu. Mahkemenin kurulması için yapılan oylamanın sonucunda 89 evet, 63 ret oyu çıktı ve üye seçiminden sonra kanun son şeklini aldı.³¹ 8 Aralık Cumartesi seçilmiş olan İstanbul İstiklal Mahkemesi Hâkimler Kurulu, aynı gece Mecliste toplandı ve Ağa Han ile Emir Ali Tarafından yollanan, Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanan mektuplarla ilgili durumu görüştü. Sonuçta, adı geçen gazetelerin sahipleri ile sorumlu müdürlerinin gözaltına alınmalarına karar verdi. Bunun üzerine savcı tutuklama emri çıkararak Ağa Han ve Emir Ali tarafından Başbakan İsmet paşa'ya gönderilen mektupların yayınlanmasının "hilafetin hâkimiyetini iade ve temin ve bunun etrafında beslenen emeller ve ihtiraslar dışışlerine mutabık bir durum ihdas etmek amacıyla gönderilen bu mektubun yayınlanması yoluyla kamuoyunda ifsad ve karışıklık çıkarmak cihetinde" bulundukları gerekçesiyle suç unsuru görülmesi üzerine Gazete sahipleri ve sorumlu müdürleri olan Hüseyin Cahid, Velid Ebuzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzeddin Beylerin, vatana ihanet ve devletin dış ve iç güvenliğini bozmak, hükümeti devirmek suçundan dolayı İstiklal Mahkemesi'nce haklarında yargılama yapılmak üzere tutuklanmalarını bildirdi. 10 Ekim 1923 tarihli gazetede yayınlanan "Bir açık Arıza" başlıklı yazısından dolayı, İstanbul baro başkanı Lütü Fikri Bey gözaltına alındı. Daha sonra da İstiklal Mahkemesi kararıyla tutuklan³² Aynı gün Vatan gazetesinde Ahmed Emin Yalman Bey tutuklamalara değinerek hükümetin, yayınlanan mektup konusunda kızgınlığının doğal olduğunu, fakat Hüseyin Cahid, Velid Ebuzziya, Ahmed Cevdet beylerin İngiliz entrikalarına araç olmayacaklarını ileri sürdü.³³ Mahkeme Reisi İhsan Bey ifadeler alınırken gazeteci Cahid ve Velid Beylere şu soruyu sormuştu: Bu mektubu niçin ve maksatla neşrettiniz? Hüseyin Cahid Bey şöyle cevap verecektir: Bir gazeteci için bu bir vesikadır; farz ediniz ki, aleyhinizde bir kesin uyarı verilmiş, yazmayacak mıyız? Hatta bende bulunmasaydı da biri gelip, "Bende şöyle bir mektup var" deseydi, gazetecilik alışkanlığı ile basmak için para ile alırdım. Bu gazetecilik bakımından meslek borcudur. Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey: "Efendim Bir akşam evde idim. Telefon çaldı. Kalktım. Matbaadan Baha Bey'di. 'Ağa Han'ın bir mektubu geldi. Tercüme edelim mi' dedi. 'Ne mektubu' dedim. 'Ağa Han'ın İsmet Paşa'ya

³¹- Aybars, a.g.e. s.252

³²- Aybars, a.g.e. s. 253

³³-Aybars, a.g.e. s. 253

gönderdiği mektup' cevabını verdi. Neye dairdir?' dedim. 'Hilafete dairdir' dedi. Tercüme edin' dedim. Ertesi sabah matbaaya geldim. Gazeteleri okudum. Baktım yalnız bizde değil, İkdâm'da da var. Çok memnun oldum. Öteki arkadaşları atlattık' dedim. Hâlbuki biz atlamışız. Keşke atlatmasaydık. Mektup özel zarfla gelmişti."Mahkeme heyetinden Refik Bey: "Adı geçen mektupta (Ağa Hanın) herhalde bir amaca yönelik olduğunu siz de söylüyorsunuz. Bu halde bunu yine gazetenizde bastınız?" Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey: "Evvelce de arz ettim ya efendim. Bu alelade bir makale değildir. Ağa Han tarafından herhangi bir gazeteye yazılmış, rastgele bir yazı değildir. Bu, İsmet Paşa Hazretleri'ne yazılmış bir vesikadır, diye telakki ediyorum. Hatta birinde böyle bir mektup var deseydiler gazetecilik ilkeleriyle para verir, basmak için alırdım. Bu gazetecilik açısından borcumdur."³⁴ Ağa Han ve Emir Ali'nin mektuplarını İsmet Paşa'nın eline varmadan yayınlamaktan yargılanan gazeteciler 9 Aralık'ta gözaltına alınıp 11 Aralık'ta tutuklanmışlardı. Duruşmalar aralıksız yedi saat devam etmiş ve mahkeme kurulunun kararında, ortada suç unsuru bulunmamasına karşın, milletin egemenliğine karşı fikirlerini savunan ve kışkırtmalarla dolu olan mektubun yayınlanmasından doğan sorumluluğun manevi kararını milletin vicdanına bırakarak bütün gazeteciler beraat etmiş, ceza alan tek isim "Meşrutiyet yanlısı" yazılarıyla halkı kışkırttığı iddia edilen eski Dersim Milletvekili ve İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey olmuş, 6 ay hapis cezası almıştı.³⁵ Daha sonra af edilecektir.³⁶ Sonuç Milli Mücadele kazanıldıktan sonra, özellikle saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve gelişmelerin giderek hilafetin kaldırılacağını göstermesi karşısında, İstanbul'un muhtelif basının yayını geriye dönüşü açıkça ortaya koyan şekil almıştı. Abdülmecid efendinin Halife seçildikten sonra tutum ve davranışları, Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmesi yanında, İstanbul basınının tutumu da gelişmeleri kendi bakış açılarına göre değerlendirmekte idiler. Basının ağır eleştirici ve kışkırtıcı yayınları yanı sıra, Hilafetin kaldırılmasını kolaylaştıran son hareket Ağa Han ve Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşa'ya birlikte yolladıkları, hilafetin kaldırılmamasını isteyen mektup başbakanın eline geçmeden 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm, 6 Aralık'ta Tevhid-i Efkâr'da yayınlanması üzerine, Başbakan İsmet Paşa 8 Aralık 1923'te konuyu meclise götürdü. Önemli ve gizli açıklamalarda bulundu. İsmet Paşa, iç ve dış düşmanların katkısıyla Cumhuriyetin yaşamına kastedildiğini belirterek, olayların bastırılması ve suçluların cezalandırılması için en kısa zamanda İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulmasını talep etti. Teklif üzerine 8 Aralık 1923 tarihinde kurulan İstanbul İstiklal Mahkemesi, mektupları yayınlayan gazete sahipleri ile sorumlu müdürlerini gözaltına alınması kararını verdi. 10 Aralık 1923 tarihinde gazetelerde yayınlanan "Bir Açık Arize" başlıklı yazısında dolayı, İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey gözaltına alındı, daha sonra İstiklal Mahkemesi kararıyla tutuklandı. Bu olayların sonucunda toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi 3 Mart 1924 tarihinde 431 sayılı kanunla halifeliği kaldırarak, handen ve üyelerinin Türkiye toprakları dışına çıkarılması kararını almıştır. İstanbul'da çıkan 5 Mart tarihli Tanin, Vatan, İkdâm, Tevhid-i Efkâr gazeteleri Halife Abdülmecid'le hareminin nasıl sınır dışı edildiklerini ayrıntılarıyla yazıyordu. Tutuklu gazeteciler yargılanmaları sonucunda beraat edeceklerdir. Lütfi Fikri Bey, ise yargılanma sonucu 6 ay hapis cezası almış daha sonra da bu cezası af edilecektir

Meclis'te Halifelin Kaldırılması Yurt Dışına Çıkarılması Konusundaki "Görüşmeler:

Yukarıda metni verilen Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi (Yetkin) ve 53 arkadaşı tarafından verilen kanun teklifi, 3.3.1338 (1922) tarihli ikinci birleşimde görüşüldü.

³⁴-Altın, a.g.e., s.135-136.

³⁵-Muharrem Balcı, Hukuk Dünyası, Belgeler, s.136

³⁶-Altın, a.g.e., s. 136

Rize Mebusu Ekrem Bey, Halifelerin ve Padişah ailesinin kötülüklerini sayıp döktü. Halifeliğin kaldırılması ve Padişah ailesinden olanların hepsinin sınır dışına çıkarılmasını istedi.

Zeki Bey, Biz sultanlığa düşman değiliz, kişilere düşmanız. Çünkü bugün gördüğüm durum şudur: Cumhuriyet devam ettiği halde, sultanlığa doğru yürüyor.³⁷

Birçok mebus konu hakkında fikrini belirttikten sonra Başkan Fethi Bey; Biliyorsunuz ki Zeki Bey Halk Partisi'nden olmayan tek üyedir. Onun düşüncelerini sessizce dinlemek zorundasınız. Hiçbir zaman sinirlenmek doğru değildir.. Olmayacak şeyler oluyor.³⁸

Meclis Başkanı'nın bu sözlerle anlatmak istediği şu idi: Bu kanun teklifi, bir gün önce yani 2 Mayıs 1924'te Halk Partisi Grubunda görüşülmüş ve kabul edilmişti. Bu durumda hiçbir Halk partili mebus teklifin aleyhinde konuşamazdı. Gümüşhane Mebusu Zeki Bey ise, İkinci Büyük Millet Meclisi'ne bağımsız olarak gelen birkaç mebustan Halk Partisi'ne girmeyerek bağımsızlığını devam ettiren ve Halk Partisi Grubu'na karşı tek mebusu.³⁹

Urfa Mebusu Saffet Efendi, İdare-i Cumhuriyet vezaifi asliyesinden biri ve en birincisi ahkâm celilei İslâmiyenin muhafazasıdır. Hulefa-i Raşidin Efendilerimizden sonra bu levri Cumhuriyete kadar İslâmiyet namına leveran eden hilâfet meselesi hiçbir zaman ne tetkik edilmiş, ne de makul ve mantıki bir hükmü sahihe iktiran etmiştir. Cumhuriyetin Türkiye halkında ispat eylediği rüşd ve kıyaset ve bize temin eylediği hürriyet ve adalet sayesinde hilâfet meselesinin mahiyetini artık bütün âlemi İslâm'a karşı tahlil ve ilân edecek vaziyette bulunuyoruz. Dinî mümünü İslami her veçhile ulviyet ve nezahetini muhafaza etmek için hilâfetin mahiyetini tahlil ve ilân etmekte bir gün bile tehhür etmek caiz değildir. Öteden beri her hangi bir sülâlenin, bir pahtın makamı hükümdariye irsen musallat olabilmesiyle halife unvanını ihraz etmesi Dini İslâmi muktaziyatından imiş gibi bundan evvel efkârı ammede bir terakki vardı. Fakat hilâfetin ne demek olduğunu hakkiyle bilen hurafeyi ümmet Dini İslâm'ın hakayıkı âliyesiyle halkın seviyesini müteakip bulamadıklarından zevahirin muhafazasıyla idarei maslahat siyasetini takip etmişlerdi. Bugün mülkün her tarafında canî gönülden hüsnü telâkkiye iktiran eden Cumhuriyet, halk seviyesinin en âli derecelerde olduğunu ispat eylemiştir. İşte bu sayededir ki bugün bu meselenin halli ile iştilal ediyoruz.

Efendiler Hazreti Davut Aleyhisselâm gibi Mürselini Kiram Hazeratından idare-i umuru âmmeye memur olanlar Haktaâlâ Hazretlerinin emreylediği adli ihsan ile her veçhile amel olduklarından, Kuranı Kerim bu zevatı kirama halife unvanı mübeccilini ıtlak buyurmuştur. Adalet sıfatı ilâhiyedir. Bu sıfatı celileye mazhariyet yeryüzünde Cenabı Hakka hilâfet manasınadır. Haktaâlâ Hazretleri Davut Aleyhisselâma hitaben (**İnnâ cealnake filardı halifetün**) buyuruyor. Bunu müteakip (**Pahkemu Beynannase bilhakki**) diyor. Şu halde hilâfetin maçayı hakikisi yeryüzünde hak ve adil üzere beynannas icrayı Hükümet olduğu anlaşılıyor. Resulü Kiram Hazeratı her türlü sagayir ve kebayirden masum ve her bir hareketlerinde âdil olduklarından yeryüzünde Allah'ın birer halifeleri idiler. Hatennünnebiyyin Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri dahi Cenabı Hakkın en muazzam bir halifesidir. Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinden sonra ciharı yâri güzün hazeratına da bu unvanı celil verilmiş idi. Çünkü birer birer efdalinnaz bu dört zatımübeccel, eseri celili nebeviye tamamıyla iktifa ve idareyi ammede asrısaadette olduğu gibi âdil ve ihsanı bihakkın muhafaza buyurmuşlardı. Bir mucizei nebeviye olarak «hilâfet yani âdil ve hak ile kaim bir Hükümet benden otuz seneye kadardır» buyrulmuştu. İmam Ali Efendimizin müddeti hilâfetleriyle otuz sene tamam olunca zulüm ve adaveti ile Emeviye Hükümeti zuhur etmiş ve hak ve adlin esasatı sarsılmaya başlamıştır. Bu hadisi şerif ile sabit oluyor ki dini İslâm nazarından hilâfet hak ve âdil üzere icrayı hükümettir. Böyle bir Hükümet Peygamberimiz Efendimizden sonra ancak «30.» sene devam edebilmiştir. Hâlbuki hanedanı risaleti Kerbelâ çöllerinde haki

³⁷ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, 3,3. 1340 Pazartesi, VII, s. 356-36

³⁸ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, 3,3. 1340 Pazartesi, VII, s. 356-36

³⁹ -Mahmut Goloğlu Türkiye Cumhuriyeti Traihi I 1924-1930 Devrimler Ve Tepkiler, İstanbul, 2007, s17

helake serni yezid ve Kuranı Kerimi maazallah yerlere çarpan İkinci Velid gibi hazleye halife deniliyordu. O zamanlar halkın seviyesi bu fecaatlere tahammül edebilirdi. Böyle bir lâfızı bimânanın Dini İslâm'a büyük iftira olduğu düşünüleliyordu. Bunlar sarahaten gösteriyor ki her hangi bir Hükümeti İslâmiye âdil ve hak üzere umuru âmmeyi idare ederse o Hükümet yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Adil ve haktan inhiraf eden hükümetler o mübeccel sıfattan pek uzaktır. Müruru asar ile hadisatı künyede beşeriyetin bit tecrübe bulduğu bir hakikat vardır ki Resuli Kiram Hazeratından sonra adil ve hak üzere kaim bir Hükümetin ancak idarei cumhuriyede bulunabilmesidir. Zaten hülefayı Reşidin devirlerimde cumhur ashabın efkârı umumiyesi hâkim idi. Binaenaleyh mademki bugün hak ve adil üzere icrayı Hükümet ancak cumhuriyetle kaimdir ve idarei hazıranız da hamdolsun bir idarei cumhuriyettir. Hilâfetin mahiyeti aklen ve mantiken Büyük Millet Meclisinin şahsı mânevisinde tamamıyla tecelli etmiş oluyor. Şu halde Dini İslâmın kasdeylemiş olduğu hilâfetin hakikati bu Meclisi Muazzamın şahsı mânevisinde tecelli etmekte iken hilâfet sıfatı mübeccelesini Büyük Millet Meclisi haricinde hakaiki İslamiye hilâfına bir lâfızı bimânadır ki sinne düşürmek Cumhuriyetle asla tevafuk etmeyecek bir haleti garibedir. Artık böyle bir garebete karşı her ne yapılmak lazımsa hilâfetin manayı asliyesini haiz bulunan Heyeti Celilenize aittir. Lâyihei kanunüyedeki birinci madde tamamıyla mâruzâtı açızanemin bir neticesidir. Binaenaleyh kabulünü istirham ederim.⁴⁰

Kastamonu Mebusu Halit Bey, Hilafeti, siyasi cihetini düşünüyorum. Mâlûmuâliniz hilâfet 1 300 küsur seneden beri Hulefayı Raşidin, Emeviler, Abbasiler, sonra Fatimiler Mısır ve saireden geçerek bir silsiledir (gidiyoruz. Binaenaleyh 1 300 senelik bir müessesedir. Bunun için bu makamı mülga demek için her halde uzun boylu düşünmek icap eder kanaatindeyim. Ciheti şer'iyesinde hiçbir mahzur yoktur. Bendeniz yalnız siyasi noktai nazardan arz ediyorum. Arkadaşlar hepimiz biliyoruz ki İstiklâl Mücadelâtı ilân edildiği zaman halkımızın halife makamına olan merbutiyetini nazarı itibara alarak hepimiz «halifeyi kurtaracağız. Şöyle yapacağız, böyle yapacağız» diye telkinatta bulunduk. Hatta birçok meşarîh ve ulemayı Büyük. Millet Meclisine getirdik. Bu, sırf halkın hissiyatına hürmet içindi. Sonra arkadaşlar, ben bu İstiklâl Muharebatında kâmilten bulundum. Askerlere, bütün arkadaşlarla beraber bu suretle telkinatta bulunduk. «Makamı hilâfeti, bütün vatanla beraber kurtaracağız» dedik. (Kurtarmadık mı sesleri) Hay hay hamdolsun kurtardık. Böyle olmakla beraber bugün halk makamı hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınamaz itikadımdadır. (Hayır, hayır sesleri) Ben de o itikatta değilim. İnşallah! Binaenaleyh bendeniz en ziyade bunun dâhildeki tarzı telâkkisine işaret ediyorum. Arkadaşlar. Bizim dinimizde, Müslümanlar, müminler kardeşirler. Bunun için diğer devletlerin Türkiye'ye olan nazarlari makamı hilâfetin burada olmasından dolayı değil, Türklerin de bir Müslüman Devleti olmasındandır deniyor ve aynı zamanda deniyor ki «biz bu hilâfetten ne fayda gördük» meselâ harbi umumide bilâkis Araplar bize hıyanet etti ve düşman saflarında bize karşı harp ettiler. Hintliler keza hiç faydalarını görmedik deniyor doğrudur. Fakat arkadaşlar son Yunan tearuzunda Yunanlılar Eskişehir ve Afyon hattına geldikleri zaman işgal altında bulunan yerler garp vilâyetini kurtarmak için bir tek nefer gönderebildi mi? Hayır gönderemedi. Çünkü mağdur idiler. Onlar esir vaziyette idiler. Onlarla da münakalâtımız yoktu. Binaenaleyh onları da esir farz etmek pek tabiidir. Bu ciheti de nazarı dikkate almalıdır. Bununla beraber bendeniz bu mütalâayı varit görmem. Hangi muvasalayı temin etmişiz? Meselâ bugün hac farzdır. Haccın hikmeti felsefesi o kadar büyüktür ki acaba bundan siyaseten ne istifade etmişizdir? Hiç. Sonra Araplar bize karşı şöyle yapmış böyle yapmış diyoruz. Hâlbuki hep biliyoruz ki bu Arabistan'da takip ettiğimiz hatalı siyaset neticesidir. Bendeniz kanaati vicdaniyemi söylüyorum. Çünkü Reisicumhur Hazretleri burada iradı nutkederken makamı hilâfet hakkında hiçbir kelime sarf etmediler. Yalnız Cumhuriyetin halen ve âtiyen mâsun

⁴⁰ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, 3,3. 1340 Pazartesi, VII, s. 34-35

bulundurulmasından bahsettiler. Bendeniz hilâfeti muhafaza edelim ve bu hanedanda bırakalım demiyorum. Ve o fikrim de yoktur. Yalnız makamı hilâfet hakkında mâruzatta bulunuyorum. Binaenaleyh bendeniz bu itirazları pek varit görmüyorum. Buna karşı belki birçok itirazlar ve cevaplar bulunabilir. Yalnız âlemi İslâm bize karşı gösterdiği teveccüh ve muhabbet zannediyorum ki yalnız bir din kardeşliğinden değildir. Acaba niçin İran'a, Afganistan'a, Fas'taki, İslâmlara gösterilen teveccüh bize gösterilen teveccüh kadar değildir. Bendeniz şu kanaatleyim ki bu kadar asırlardan beri seyyiatı idaremise rağmen ve bütün dünyanın nazarı ihtirazı İstanbul üzerinde ve Türkiye'nin vaziyeti üzerinde iken bekamızı makamı hilâfetin bizde olması ve Türklerin bu makamı muhafaza ve dinî muhafaza etmek için çarpışmalarında buluyorum. Sonra arkadaşlar mademki makamı hilâfetinde hiçbir nüfuzu yoktur. Biz altı ay evvel buraya hepimiz bir umde neşrederek geldik. Ve o umdelerde Teşrinisani 1338 kararının layüteyyagayyer bir duştur olduğunu ilân ettik ve sonra dedik ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi makamı hilâfetin istinatgâhıdır. Ve makamı hilâfet beynelislâm bir makamı muallâdır dedik. Eğer o makam bir makamı muallâ değil ise neden halka ilân etmeyi lüzumlu gördük. Binaenaleyh bendeniz böyle makamı hilâfet mülğadır demeyi doğru buluyorum. Son sözüm budur. Bendeniz bu son sözü yani mülğadır sözünü açıkça söylemeyi ve kaydını şer'an değil siyaseten büyük bir mahzur telâkki ediyorum.⁴¹

Hilafet konusunda yapılan birçok konuşmadan sonra söz alan İzmir Mebusu, Adalet Bakanı Seyit Bey, uzun ve karşı düşüncelilerde yeniden söz isteme gücü bırakmayacak belgeli bir konuşma yaptı.

ADLİYE VEKİLİ SEYİT B. (İzmir) — Muhterem efendiler müsaade buyurursanız bellideniz de bu hilâfet meselesi hakkında biraz izahat vereyim. Mesele pek mühim olduğundan ve hatta tarihimizde ve belki de bilumum hâdisatı içtimaiye arasında en büyük bir inkılâp demek olduğundan bu bapta ne kadar söz söylense yine azdır. Onun için sabrınızı suiistimal edersem beni maruz görünüz. Benden evvelki hatipler, bu baptaki kanaatlerini beyan ettiler. Pek 'güzel ve pek samimî söylediler. Bendeniz 'de bu meseleye dair uzun senelerden beri icra ettiğim tettebbuat neticesinde hâsıl olan kanaatimi beyan etmek isterim. Nitekim geçen sene hilâfet hakkında (Hilafet ve hâkimiyeti milliye) unvanı ile bir de kitap neşretmiştim.. Dediğim gibi tarihi İslâm'da azim bir İnkılâp yapıyoruz. Diyebilirim ki bundan daha büyük inkılâp olamaz. Bu inkılâbın azametindendir, zihinler bununla pek meşguldür. Kalbiler endişe ve tereddüt içindedir. Onun için cümlemizin vicdan ve izanı arzu ediyor ki mesele tamamıyla tavazzuh etsin. Yârü ağyar ne yaptığımızı ve ne yapmak istediğimizi bilsin. Şuurlu bir surette imi yoksa şuursuz bir hal demi yapıyoruz, anlasın. Meclisi Âli, hilâfet meselesini maliyeti seriye ve siyasetin bilerek mi ittihazı karar ediyor, yoksa bilmeyerek 'mi Bu cihetler tamamıyla tavazzuh etsin. Çünkü tekrar ediyorum mesele hakikaten gayet mühimdi, Âlemi İslâm'da daha şimdiye kadar böyle bir inkılâp vaki olmamıştır. Değil âlemi İslâm'da belki kürrei arzda vaki olan inkılâbatın en büyüğü en mühimidir.

Bunun için izanda, efkârda şüpheler, tereddütler bulunmamak lazım gelir. Meseleyi bilerek halletmek icap eder. Gerek dinî ciheti ve gerek siyasi ciheti etrafiyla bizim bilmemiz lâzım gelir.

Bu cihetlerle bilirsek ne yapmak istediğimizi ne yapacağımızı bilmiş oluruz. Benim asıl maksadım meselenin dinî cihetini, İslâmiyet'in hilâfet meselesi hakkındaki tarzı telâkkisini izhar etmektir. Siyasi cihetini beyan, maksadımdan hariçtir. Ben ona karışmam! O ciheti Meclisi Âli halleder.

Evvelemirde şu ciheti arz edeyim ki, hilâfet meselesi dinî olmaktan ziyade dünyevi bir meseledir ve itikat meselelerinden değil, millete ait hukuk ve mesalihi âmime cümlesindendir. İtikada taallûku yoktur. Vakıa itikadiyata dair teklif olunan asarı İslâmiyede dahi bu meseleden uzun uzadıya bahs olunuyor.⁴² Fakat bu, hilâfet meselesinin akayîdi İslâmiyeden

⁴¹-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, 3.3. 1340 Pazartesi, VII, s. 35-36

⁴² - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci içtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 40

madud olduğu için değil, belki bu mesele etrafında sonradan hâsıl olan birtakım hurafat ve efkârı batılayı iptal içindir. Bu noktayı ulemayı İslâm kitaplarında -sarahatan beyan ederler. Bilirsiniz ki asıl saadetten sonra âlemi İslâm'da muhtelif fırkalar ve itikat mezhepleri zuhur etmiştir. Onlardan biri de **Şeyi fırkasıdır**. Şeyi fırkası bilâhare muhtelif kollara şubelere ayrılmıştır. Bunların bir kısmına «**İsmailiye**» Fırkası denir ve aynı zamanda bu fırkaya «**Bâtıniye**» ve «**Talimiye**» ve «**Sebiye**» **namları dahi** verilir. Bunlar kendi halifelerine **imam namı verirler** ve kendi imamlarının ülûhiyetine kail olurlar. **İmam** ulûm ve maarifi doğrudan doğruya Allah'tan alır derler. İmamdan sonra «**Hüccet.**» **denilen zat gelir**. Ondan sonra «**Bab**» ondan sonra da «**Mümin**» **gelir**. Allah îmama, imam da **hüccete**, hüccet baba, bâb da **mümine talim eder derler**. Onun için 'bunlara «**Talimiye**» fırkası namı verilir. Bunlarca Kuranı Kerimin hem zahir, hem de batın manası vardır. Maksut olan manayı batınıyesidir dedikleri için bunlara «**Bâtıniye**» dahi denilir. Bunların itikatları serapa hurufattan ibarettir. Haddi zatında hunlar dinsizidirler En cerhezeli ve cin fikirli reisleri meşhur «Hasan Sabah» dır. Bu adam Şark Selçukilerinden Alpaslan zamanında «Kuvın» cihetinde yüksek bir dağ başında «**Alamut**» kalesinde tahassun etmiş idi. Alpaslan 'bununla çok uğraşmıştı. Elyevim Anadolu dağlarında tahtacılıkla, odunculukla iştigal eden bir kısım eşhas ve Bâtıniye Fırkasının bakayasıdırılar. Fakat taunlar artık bendi mezheplerini unutmuşlardır.

İran'da elyevim sakın bulunan «**İmamiye**» Fırkası da «**Meheddi**»'nin vücuduna kalidirler. Bunlara göre Mehdi ber hayattır. Münasip bir zamanda zuhur edecek, bütün dünyayı adil ve hak ile dolduracaktır. İşte bunlar ve bu gibi fırkalar bu hilâfet meselesi hakkında türlü türlü hurafata kail olmuşlardır. Onun için ehlisünnet uleması kendi itikat kitaplarından da «**imamet**» unvanı altında hilâfet meselesini mevzubahis etmişlerdir. Maksatları bu mesele etrafında dönen hurafatı ret ve iptal etmektir. Yoksa hilâfet meselesini bir itikat meselesi olmak üzere **beyan** etmek değildir.

Nitekim ehlisünnet uleması, demin dediğim gabi bu ciheti sarahatan beyan ederler, öyle değil mi efendiler. Bu cihetler bu suretle bilindikten sonra şimdi de Hilâfet meselesinin asıl mahiyeti şer'iyesini izah edeyim. Her şeyden evvel şu noktayı arz edeyim ki; **Hilâfet Hükümet demektir**. Doğrudan doğruya **millet işidir**. Zamanın icabına tabidir. Onun içindir ki, Risaletpenah Efendimiz irtihali nebevilerinde Ashabı Kiram Hazeratına bu Hilâfet meselesini izah etmemişlerdir. Şiddetli bir hararet içinde irtihal etmişlerdi. Bir aralık «Bana kalem, kâğıt getiriniz, size bazı vesayada bulunmak isterim.» demişlerdi". Bazı ashap derhal kalem - kâğıt getirmek istedilerse de Hazreti Ömer mâni oldu, Şiddetli harareten sayıklıyor, dedi. Bize Kitabullah kâfidir, demişti. Bunun üzerine biraz gürültü oldu. Hazreti Peygamber, «Gürültü etmeyin, dışarı çıkın, beni yalnız bırakın.» buyurdular. Ondan sonra şıkkı şife etmediler. Zannedersem o gün veya ertesi günü vefat ettiler

Muhterem efendiler, asıl kanunu din olan Kuranı Kerime müracaat ederseniz görürsünüz ki, bizim şekli Hilâfet hakkında yani İslâm Hilâfeti hakkında hiçbir ayete kerime yoktur. Kuram Kerim emri Hükümette yani idarei memleket hususunda bize **iki düstur gösteriyor**.⁴³ **Biri**; bugün âlemi medeniyette cari olan kaidei **meşverettir** ki, bunu Kuran bize bin üç yüz sene evvel vazetmiştir. O da **(ve emrühüm şûra beynehüm)** düsturudur. Müslümanların işi kendi aralarında meşveretle görülür, demektir. Gerçi bu Ayeti Celile Medine ahalisi hakkında nazil olmuştur. Medineliler kendi umuru müstereklerini, memleketlerine ait olan işleri kendi aralarında meşveretle rüyet ederlermiş. Hazreti Kuran anıların bu halini tahsin ediyor. Demek ki idarei memleket hususunda usulü meşveret takdiri ilâhiyeye mazhar olan müstahsin bir usuldür. Bir kaidei usuliye vardır. Hususu sebep umumi lâfza mâni değildir. Tabiri diğerle, itibarı lâfzın umum ve şümulünedir. Sebebi nüzulün hususiyetine değildir, deniyor. Bu itibarla zikrolunan ayeti celile doğrudan doğruya Ehli İslâm'ın idarei memlekette ittihaz etmeleri lâzım gelen hattıhareketlerini gösteriyor

⁴³ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 40

denilebilir, Şüphe yoktur ki, sitayişi ilâhiye mazhar olan bir hattıhareket İslâm için lâzımürriaye bir harekettir. Hulâsa: Meşveretle iş görmek takdiri ilâhiye mazhar olan bir keyfiyettir. Nasıl ki bütün âlemi medeniyette bugün bu usulü meşvereti kabul etmiştir. Biz de ona tevfikân ittihâzı mukarrerat ediyoruz. Efradın hukukunu memleketin selâmetini en ziyade kâfi olan usulü idare de budur

Kuranda zikrolunan ikinci düstur da ululemre itaat düsturudur. Kuranikerim de; «Etiullahe ve ettulresul ve ülülemrû minküm» ayeti celilesi vardır. Mânâyı münifi, Allah'a ve Peygambere ve sizin içinizden emir sahibi olanlara itaat ediniz, demektir. İşte bu ikinci düsturdur. Bu da anarşiyi, Hükümeteşizliği ref ve def'i etmek içindir. Zapturapt memleketi temin etmek içindir ki, o emrû Hükümete itiatın dinen vacip olduğunu beyan ediyor. Bu ayet efrada salâhiyyettar olan ricalin o emrine itaat hususunda bir vazifeyi diniye tahmil ediyor. İşte idarei memleket hususunda Kuranikerim de bu iki ayetten başka bir ayet, yoktur. Vakia emaneti yani memuriyetleri, vezaifi hükümetleri ehline tevdi etmek hak ve adle riayet eylemek gibi hususatta müteallik ayeti Kuraniye vardır. Lâkin bunlar doğrudan doğruya usulü idareye müteallik değildir, ikinci derecededir.⁴⁴

Kuranikerim'de «Halife» ve «İmam» tabirleri vardır. Fakat bunlar Hazreti Peygamber hakkında veyahut sonra gelecek olan halifeler hakkında vârid olmamıştır. Enbiyayı Sâlîfe hakkında varit olmuştur. Bir âyeti celilede «Ya Davud inna cealnake ihalifeten filardı fahküm beynennâsi bilhakkı» buyurmuştur. Mânası «Ya Davud biz seni yeryüzünde Halife yaptık, binaenaleyh insanlar arasında hak ve âdil ile hükmet» demektir. - İlmü usulü fıkha ve edebiyatı Arabiyye aşına olanlar bilirler ki, bu ayeti celilede hakka mukarrin hüküm yani adalet, fâi takibiye ve tefriye ile hilâfete terdif olunuyor. Yani «seni Halife yaptık, o halde, öyle ise hak ile hükmet» deniyor, işte bundan anlaşılır :ki hilâfetten maksat tevzii adalet kazıyesidir. İhkakı hak ve iptali bâtil kazıyesidir. Hukuku nâsı sıyanettir. İşte" Halifenin vazifesi bu maksat ve gayeyi istihsale çalışmaktır ki, Hükümet vazifesidir.⁴⁵

Kuranikerim de, İbrahim Aleyhisselâm hakkında da «İmam» tabirini kullanıyor. Kuran, bir ayeti celilede Cenabıhak ile Hazreti İbrahim arasında geçen bir mükâlemei mâneviyyeyi hikâye ediyor. Cenabıhak Hazreti İbrahim'e hitaben diyor ki, «İnna caüü'ke linnase imamen» yani «Ben seni nâsa imam yapıyorum» yahut «yapacağım» buyuruyor. Hazreti İbrahim de «Kale ve men zürriyet'i» yani «Ya Rabbi zürriyetimden de yap» diye niyaz ediyor. Bunun üzerine «Kale lâyenalü abdüzzalimîn» hitap izzeti varit oluyor. Yani Cenabıhak Hazreti İbrahim'e cevaben «Benim ahdi imametim zalimlere vâsıl olmaz» buyuruyor. İşte bu âyeti celileden pek vazih olarak anlaşılıyor ki, Cenabıhak nazarında öyle zulüm ve itisafat ibaret olan mülk ve saltanat asla meşru değildir. Şimdi bu iki kelimenin yani **Halife ve İmam**, tabirlerinin manalarını izah edeyim. **Hilâfet, lûgatta halef olmak demektir.** Halife de halef demektir. Şu halde Hazreti Davud Aleyhisselâm Halifedir. Yani haleftir. Kimin halefidir? Allah'ın halefidir. **Nerede Halifedir? İcrayı adalette,** ibkakı hak ve iptali batıl da demektir. **İmam tabirine gelince,** imam pişva ve müktedabih demektir, **önde giden demektir.** Bunun içindir ki mahalle imamlarına da, cami imamlarına da imam denir. Halifeye de İmamülmüslümüyn denir. Hatta bir mesleki ilmîde pişva olan en büyük âlimlere de imam deniyor. İmamı Azam, İmamı Şafî gibi büyük âlimlere imam denmesi bundandır. Bu kelimelerde manayı kutsiye yoktur.⁴⁶

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — Şu azamete bak, hay Allah senden razı olsun.

HALİL HULKİ Ef. (Siirt) — Hadisi şerifeye de geçiniz.

SEYİD B. (Devamla) — Müsaade buyurunuz eğer daha kısa kesmemi isterseniz ihtisar edeyim. (Hayır, hayır sesleri) Bendeniz beş on günden beri konuştuğum rûfekayı kiramdan aldığım hissiyata göre zihinlerde bazı şüpheler vardır. Onları da elimden geldiği kadar

⁴⁴ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 41

⁴⁵ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 41

⁴⁶ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 41

halletmek, izale etmek isterim. Araya lâf karışırsa kelâmın insicamına, silsilei muhakematma hâle geliyor.

Halife tabiriyle imam kelimesi arasında umum ve hususu mutlak vardır. **Halife ahas, imam eam.** Yani her halife imamdır. Fakat her imam halife değildir. Halifelere imam dendiği gibi hakiki halife olmayan Padişahlara da imam denir. Onun için bu iki kelime arasındaki farika dikkat etmelidir. Yine onun içindir ki, Kütübü İslâmiyede bu bahis «**İmamet**» unvanı altında yazılmıştır.

Bir de «imaret» den «emîrül'mü'minin» tabirinden bahsedildi. Fakat bu tabirin bu bahse taallûku ve pek o kadar değeri yoktur. **Emîr, âmir demektir.** Sıfatı müşebbihtir. Her hükümdara emir ıtlak olunur. Meselâ Afgan Emîri deriz. İşte Kınanı Kerimde Hilâfet, imamet veya Halife ve imam tabirleri hakkındaki ayetler bunlardan ibarettir. Ve bir de Kuran alelittlak insanlar hakkında da «istihlâf» tabicini kullanıyor. **Âmir adalette istihlâf demektir.** Kuranda bunlardan başka ayet yoktur. Burada ulemayı kiram hazeratı var. Başka ayet var mıdır efendiler hazeratı?

HALİL HULKİ Ef. (»Siirt) — Hayır.

ZİYAEDDİN Ef. (Erzurum) — Hadisi şerifler vardır. İcma ümmet vardır.

ADLİYE VEKİLİ SEYİD B. (Devamla) — Evet onlardan da bahsedeceğim. Malûmdur ki İslâmiyet'te Kuran -metni şeriattır. Hâdiselerde şerhi şeriat demektir. Fakat hadisten maksat sahih olan hadistir. Çünkü bugün kitaplarda mevcut olan, lisanlarda deveran eden hadislerin • 'bir kısmı yalandır. Mevzudur. Sonradan uydurulmuştu. Bir kısmı da zayıftır. Böyle mühim meselelerde kıymeti ilmiyesi yoktur. İhtiyaca salih değildir.⁴⁷ Onun için hadis deyip geçmek doğru olamaz. Onu tetkik etmek hadislerin hangi kısmında dâhil olduğunu anlamak vaciptir.

Evvelce de söylemiştim. Hilâfet meselesi dinî olmaktan ziyade dünyevi ve siyasi 'bir meseledir. Doğrudan doğruya milletin kendi işidir. Onun içindir ki hususu şeriyede bu mesele hakkında tafsilât yoktur. Halife nasıl tayin ve nasbolunur? Hilâfetin şeraiti nedir. Her halükarda ve her zamanda bir halife nasp ve tayin etmek millet üzerine vacip midir? Gibi meseleler hakkında ne Kuranıkerim'de, ne de hadisi nebeviyede bir sarahat yoktur. Efendiler, nazarı dikkatinizi celp ederim; tırnak kesmek sakal bırakmak gibi en fer'i adap ve adeta, umru saniyeye müteallik meseleler hakkında birçok hadisi şerifler varit olduğu halde halifenin nasıl nasp ve tayin edileceği, hilâfetin şartlarının neden ibaret olduğu ve her zamanda halife nasp ve tahin etmek vacip olup olmadığı hakkında sarîh ve kati hiçbir hadis yoktur. Bunun hikmeti nedir? Adap ve adata dair birçok hadisler varit olsun da niçin hilâfet meseleleri hakkında sarîh bir hadisi şerif varit olmasın? Bu nazarı dikkati calib değil midir? Bunun sebebi şudur ki **hilâfet öyle zannolunduğu gibi mesaili asliyei diniyeden değildir.** Siyasi bir meseledir. Zamana, örf ve adata göre değişir. İcabatı zamana tâbidir. Onun içindir ki riyasetpenah efendimiz demin söylediğim hilâfet meseleleri hakkında ihtiyari sükût buyurmuşlardır

Vakıa hilâfet hakkında hiç de hadisi şerif yok değildir, vardır. Fakat bu bapta vâridolan hadisi şerifler (İmamlar Kureyşten olur, bir zamanda iki halifeye biat olundukta diğerini yani ikincisini kim olursa Olsun öldürünüz) gibi iki üç hadisten ibarettir. Bunlar ise halifenin sureti nasp ve tayinine ve şeriatı hilâfete dair olan meseleleri halletmeye kâfi değildir.

Elhâsıl Resulü Ekrem Efendimiz Hazretleri emrû hilâfeti tamamen ümmetine terk etmiştir. Hiyni irtihallerinde kendilerine bir halife nasp ve tayin etmedikleri gibi bu hususta hiçbir tavsiyede dahi bulunmamıştır. Gerçi Şiiler Hazreti imamı Ali hakkında, bazı ehli sünnet de Hazreti Ebu Bekir hakkında nassı şer'inin vücudunu iddia ediyorlar. Lâkin cumhuru ehli sünnete göre bu iddialar doğru değildir. Ashaptan hiçbirini hakkında kâfi derecede ne celî, ne de hafî hiçbir nas varit olmamıştır.⁴⁸

⁴⁷ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 42

⁴⁸ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 43

Eğer varil olsa idi Ashabı Kiram hezaratı kimin halife nasp ve tayin edileceği hakkında kendi aralarında ihtilâfa düşmezlerdi. Hâlbuki irtihali nebeviden sonra Ashabı Kiram, içlerinden birini halife intihabı hususunda ihtilâf ettiler. (Sekifei Beni Saide) denilen mahalde içtima ederek aralarında hayli münakaşa cereyan etti. Acı, tatlı sözler söylendi. Medineliler Mekkelilere bizden bir emir sizden de bir emdir olsun dediler. Mekkeliler (bizden emir, sizden vezir) diye cevap verdiler. Nihayet Hazreti Ebu Bekir'e biat olundu ve (Halifei Resulullah) denildi Hatta isim takmak hususunda evvelâ tereddüt ettiler. Hazreti Ebu Bekir'e ne isim vereceklerini, ne suretle hitap edeceklerini birdenbire kestirip atamadılar. Nihayet dediğim gibi **halife dediler**. Hazreti Ebu Bekir ahar ömründe Hazreti ömerülfaruk'u istihlaf yani veliaht tayin etti. Ashabı Kiram da kabul eyledi ve evvelâ Hazreti Ömer'e tetabu izafetle (Halifetü Resulullah) dediler. **Resulullahın halifesinin halifesi demektir**. Çünkü demiştim ya halife halef demektir. Ömer, Ebu Bekir'in halefi, Ebu Bekir de Cenabı Peygamberin halefi demek oluyor. Fakat bu surette izafetler altıncı, yedinci, hususiyle onuncu, yirminci dereceye balığ olunca pek ziyade uzayacağından tetabii izafetten vazgeçtiler. Alelittlak halife dediler. Ara sıra da (Emîrül Müminin) ıtlak ettiler. **İşte Emîril Müminin tabiri buradan çıktı**. Sonra biliyorsunuz Hazreti Ömer yaralandı. Kendisi mecruhan hali intizarda iken başında pek çok hilâfet gürültüsü oldu. Bir cemaat gelerek Hazreti Osman'ı veliaht yapmasını istediler. Hazreti Ömer kabul etmedi. Ben Osman'ı halife yaparsam (Ümeyye) oğullarını Ümmeti Muhammedin basma musallat eder onlar da onun boynunu vurur dedi. Nitekim öyle de oldu. Onlar Hazreti Ömer'in nezdinden çıktıktan sonra Haşimiler geldiler. Hazreti Ali'nin halife yapılmasını istediler. Hazreti Ömer onu da beğenmedi. (Hazreti Ali, Allah adamıdır, ben onu halife yaparsam o sizi doğru yola sevk eder. Fakat tabiiyetinde mizah yani lâtifecilik vardır) dedi ve yapmadı. Bazıları da aşerei mübeşşereden Hazreti Talha'yı veliaht yapmasını tavsiye ettiler. Hazreti Ömer cevaben (O cicili bicili süslü elbiseler giymesini bilir, o mu halife olacak?) dedi.⁴⁹

Bir kusun halk da yine aşerei mübeşşereden (Zübeyir Biniavam) tavsiye ettiler. Hazreti Ömer (O çarşı ve pazarlarda ölecek başlarından kalkamaz) cevabını verdi. Nihayet bacıları da Hazreti Ömer'in kendi oğlu ulemayı ashaptan meşhur (Abdullah ibni Ömer) i tavsiye ettiler. Bu Abdullah ibni Ömer hakikaten em büyük ulemayı ashaptandır. Âbid, zahid, muttaki bir zattır. Her veçhile hilâfete lâyıktı. Onun için bazı ashabı kiram Hazreti Ömer'e onu tavsiye ettiler. Lâkin cenabı Ömer (bir evden bir kurban kâfidir) dedi. Elhasıl Hazreti Ömer ashabı kiram içinde kendi istediği gibi halife olacak bir zatı bulamadı veyahut bu mesuliyeti deruhte etmek istemedi. Düşündü düşündü nihayet bildiğiniz veçhile işi altı kişiden mürekkep (Şûra) ya havale etti. Yani «Osman, Ali Abdurrahman ibni Avf, Zübeyir ibni Avam, Tâlha, Said ibni Vakkas» tan mürekkep Meclisi Meşruta terk etti. Onlar da kendi içlerinden birini intihap etmek üzere Abdurrahman ibni Avf'i hakem ittihaz ettiler. O da Hazreti Osman'ı tercih ve intihap etti. Hazreti Osman'ın malûm olan şahadetinden 'Sonra Hazreti Ali'ye biat olundu, işte bu **dört halifeye Hulefayı Raşidin denir ki bunların mecmuunun müddeti hilâfeti otuz seneden ibarettir**.

Hazreti Peygamberin bu bapta bir hadisi şerifi vardır ki, burada bilinmesi lâzımdır ve calibi dikkattir. O hadiste (Elhilâfetü badi selâsüne acneten sümmetasire meliken adudan) dır. Manası (**Benden sonra hilâfet otuz senedir. Ondan sonra ısırcı saltanata münkalib olur**) demektir. (Adud ısırcı demektir) bu hadis en muteber hadis kitaplarından olan (Sinnen türmüzi) de bütün akayit kitaplarında mevcuttur. Bazıları bu hadisi zayıf addetmek istiyorlarsa da doğru değildir. (Hadisi hüsn) nevindendir. **Hadisler üç kısımdır, birincisi hadisi sahih, ikincisi hadisi hüsn, üçüncüsü de hadisi zayıftır**. Bunlar ıstılahtır. Usulü hadis ıstilahındandır. İşte bu hadis hu ikindi nevi hadislerdendir ve en muteber ilim, itikat kitaplarında mezkûrdur. Rica ederim, sözlerimde katıyen gıllügiş yoktur. Kimseye müdahane

⁴⁹ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 43

ve riya yoktur. Maksadım İslamiyetin hakavakını bildirmektir. Bu izahatımı sırf islâmiyete hizmet için söylüyorum. Dini islâmı birtakım hurafattan tenziye için söylüyorum. Isırıcı saltanattan maksat saltanatı salimedir. Mecaz tarikiyle söylenmiştir, istiare vardır.⁵⁰

Görülüyor ki Ashabı Kiram hazeratı da bu hilâfet meselesini sureti sarihada izah etmemişlerdir. Demek oluyor ki ne Kuranı Kerimde, ne âhadisi nebeviyede ve ne de Ashabı Kiramın kelimalarında hilâfet hakkında bizim aradığımız, öğrenmek istediğimiz meseleleri bize anlatacak sarîh ve katî bir surette izah edecek bir şey yoktur.

Şimdi de sonra gelen ulemayı islâmın bu mesele hakkındaki tarzı telâkkilerini tetkik edelim. Bilirsiniz ki bugün ehlisünnet doğrudan doğruya Şehrullahi İslâmiyet'te giden, sıratı müstakim üzerinde bulunan **dört mezhepten ibarettir. Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanibeli mezhepleri** değil mi efendim işte **bu dört mezhebin heyeti mecmuasına ehlisünnet denir.** Sıratı müstakim bunların gittikleri yoldur. Bu zatların telâkkisine gelince burada üç mezhep bir tarafa, bir mezhep diğer tarafa ayrılır. **Maliki, Şafii, Hambelî mezhepleri müttefikan hilâfetin şartlarında ağır davranırlar. Halife olacak zatın mütehid derecesinde âlim olmasını, tam bir adaletle muttasıf bulunmasını ve her halde** (Kurevş) den olmasını şart ederler. Hatta imamı Safi Hazretleri (Halife tariki adaletten inhiraf edince kendiliğinden münazil olur. Ayrıca hul ve azle tevakkuf etmez) diyor. Mezhebi Şafiide böyledir. En muteber Şafii kitaplarından olan (Münhaci nuvi) de ve onun şerhi olan (Mugnilmuhtac) da bu bapta sarahat vardır. Merak edenler, sözüme itimat etmeyenler 'bu kitaplara müracaat etsinler. Yalnız Hanefiler şeraiti hilâfet hakkında biraz müsamahakâr davranıyorlar. Meselâ halifenin müçtehit olması şart değildir. Âlim olması kâfidir diyorlar. Kemlik halife tariki adaletten inhiraf edince kendiliğinden mün'azil Olmaz, azledilmek lâzım gelir diyorlar. Mehaza bu dört mezhebin dördü de hilafetin şeraiti esasiyesinde meselâ. Halifenin âlim ve âdil olmasında ittifak ediyorlar. Âlim ve âdil olmayan bir zata halife demiyorlar. Mülkü sultan diyorlar.⁵¹

İlmi itikat kitaplarını tetkik ederseniz görürsünüz ki ulemayı ehlisünnet hilâfeti iki kısma ayırıyorlar. **Birine hilafeti hakikiye, diğerine hilâfeti suveriye diyorlar.** Hilâfeti suveriyeve hilâfeti hükmiye dahi ıtlak olunur. Şimdi bu iki nevi hilâfeti ayrı ayrı izah edeyim. Şöyle ki hilâfeti hakikiye şeraiti lâzımesini cami ve milletin intihap ve biatiyle hâsıl olan hilâfettir. İşte asıl hakikaten ve şer'an (Hilâfet) diye bu birinci nevi hilâfete denir. İşte demin söylediğim (Benden sonra hilâfet otuz senedir. Ondan sonra ısıırıcı saltanata münkalbolur) mealindeki hadisi şerifte **zikrolunan hilâfetten maksat da hu hilâfeti hakikiyedir.** Hanefi ulemasının en büyük muhakkiklerinden olan ve bugün dahi eserleri bütün âlemi İslâm'da tedris edilmekte bulunan Sadrüşşerianın (Tadililulûm) nam kitabı güzüninde bu hilâfeti hakikiyeye (Hilâfeti nübüvvet) ıtlak olunur.

Hanbelî mezhebinin en büyük müstenitlerinden bulunan meşhur İbni Teymiyenin (Münhacüssünne)'sinde dahi bu suretle muharrerdir. Yani İbni Teymiye dahi bu hilâfeti hakikiyeye hilâfeti nübüvvet ıtlak ediyor. Nitekim o hadisi şerif diğer bir rivayette (Hilâfeti ennübüvvetü selâsüne seneten ilâh), tarzında varit olmuştur. Şimdi ismini zikrettiğim Sadrüşşeria Türk tür, Buharalıdır. 848 tarihinde Buhara'da vefat etmiştir. Zamanının en büyük âlimlerindendir. Yalnız ulûmu şer'iyede değil, zamanında mevcut olan bütün ulûm ve fununda yeddi tulâ sahibidir. Hakikaten her mânasiyle ulemadır. (Tadililulûm) namındaki kitabı isminden de anlaşıldığı veçhile mütaaddi't ilimlerden bahistir. Pek müdekikifcane yazılmış güzide bir eserdir. Bahsettiği ilimlerden biri de ilmi heyettir. Kendi eliyle çizilmiş ilmi heyet eşkâlini dahi havidir. Mütalâa edilirse sahibinin ne bürük âlim olduğu tebevün eder. Fakat maatteessüf şimdiye kadar tab edilmemiştir. Yalnız yazmaları mevcuttur. Bu, münasebetle şu ciheti de arz edeyim ki dini İslâm ve Şarkta bilcümle ulûm ve fûnuna hizmet eden büyük âlimlerin ekserisi Türk'tür. Ben vaktiyle bunlardan bazılarının isimlerini, kısa kısa

⁵⁰ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 44

⁵¹ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 44

tercümeihalleriyle neşretmişim. İşte bu Sadrüşşeria da onlardandır. Mezhebi Hanefi de 600 seneden beri onun ayarında bir âlim yetişmemiştir.⁵²

Bu hilâfeti hakikivenin şartlarına gelince bunlar on kadar şeriatten ibarettir ki, şunlardır: Müslüman olmak, hür olmak, akıl ve balığ olmak, erkek olmak, selâmeti havas ve âzava malik bulunmak, umuru memleket ve masalihi milleti temsitle rey ve tedbir ve hüsnü siyaset sahibi olmak ve aynı zamanda halk üzerinde nüfuz ve kudrete malik bulunmak, şecaat sahibi olmak, tam manasıyla adalette muttasıf olmak. (Kurevş)'ten olmak. İşte hilâfetin şartları bunlardır. Bunlardan biri eksik olursa hilâfet sahih olmaz. Bu şartlardan başka bir de (ilim) şartı vardır. Yani halifenin âlim olması şarttır. Fakat bu şartta ulemayı ilâm iki ayrılıyorlar. (Muvakıf)' da sarahaten beyan edildiği üzere cumhuru ulemayı ehlisünnete göre halife olacak zatın alelade âlim olması kâfi değildir. Usul ve fûruda müçtehit derecesinde âlim olmak şarttır. Fakat Hanefiler bu hususta müsamahakâr davranıyorlar Hanefilere göre müçtehit olmak şart değildir, alelittlak ahkâmı şeriati ve mesalihi hilâfeti bilmek kâfidir.

Burada (adalet) şartını biraz izah etmek iktiza ediyor. Adaletin ıstılahta iki manası vardır. **Biri ihkakı hak ve iptali batıl ananasıdır.** İkincisi sirette istikamet manasınadır ki, (fisk)'ın zıddıdır. Bu makamda âdil 'demek, fasık değil demektir. Adaletin bu ikinci ananası birinci manasından imamdır. Onada şamildir. Şu halde zalim ve gaddar bir insan hilâfete ehil olamayacağı gibi fisküfucur ile müttasıf olan bir zat da hilâfete ehil değildir. Ulemayı İslâm zulüm ve itisaf ile muttasıf olan bir zatı halife yapmak demek, kurdu koyuna çoban etmek demektir diyorlar. Bundan evvel (imamet hakkında Cenabı Hak ile İbrahim Aleyhisselâm arasında cereyan eden bir mükâlemei imâneviyeyi Kuranı Kerimden nakletmişim. Onda kendi zürriyetinden de iman yapılmasını niyazeden Hazreti İbrahim'e cevaben Cenabı Hak (Lâ yenâlü ahdîzzalimin) buyuruyor. Yani (benim ahdü imametim, zalimlere vasil olmaz) diyor. Zaten halife ve imam nasp ve tayininde maksat zalimin zulmünü defetmektir. Yoksa nas ürerine zulmü musallat etmek değildir. Bunun içindir ki. kâffe ulemayı İslâm'a göre zalim ve itisafkâr bir zatı halife intihab etmek caiz olmaz ve sonra irtikâbı zulmeden bir halifede bütün ulemanın ittifakiyle azle müstehak olur. Hatta başta İmamı Şafii olduğu halde mütekaddimini Şafiiye göre millet tarafından azledilmemiş olsa bile kendiliğinden münazil - olur. Hanefiler (fitnei kıtal ve ihtilâlî melhuz değilse azledilmesi lâzım olur) diyorlar. Bazıları fukarayı Hanife indinde adaleti sıhhati hilâfetin şartı değildir. Binaenaleyh fasıkın hilâfeti îmaalkerahe sahih okur, demişlerse de bu doğru değildir, yanlıştır.⁵³ Sadrüşşerianm demin ismini zikrettiğim (Tadilululûm)'unda ve fukahai Hanefiye'nin sadrüşşeria derecesinde muhakkiklerden olan meşhur Ubnihumam2ın (Müsayere) namındaki kitabındaki Sarahaten beyan olunmuştur ki, cimmei Hanefiye indinde dahi (adalet) sıhhati hilâfetin şartıdır. Yalnız mülk ve saltanatın şartı değildir. Yani şimdi aşağıda zikredeceğim hilâfetin ikinci nevinin şartı değildir. Çünkü **hilâfetin ikinci nevi hükümdarlıktan, saltanattan ibarettir.** Bu ise intihap ve biat üzerine müesses değildir. Kuvvet, kahir ve galebe üzerine müntenidir. Bu makamda hilâfetle saltanatı biri birine karıştırmamak lâzımdır. *Hakiki hilâfet başka, suveri hilâfet, yani saltanat ve padişahlık yine başkadır.*

İkinci nevi hilâfete gelince: Buna hilâfeti süvariye demiştik. Bu suretten ve zahiren hilâfet şeklinde ise de hakikatte hilâfet değildir Belki mülk ve saltanattan tegallüp ve tasalluttan ibarettir, padişahlıktır. Bu ya şeraiti cami olmamak veyahut kahr ve istilâ, cebir ve tagallüp tarikiyle istihsal olunmakla olur. Bütün muhakkikini, ehlisünnetin müttefikan beyan ettikleri bir hakikattir ki, hulefayı Emeviye ve Abbasiyenin hilâfeti bu kabildendir. Çünkü bunların hilâfetleri milletin kendi arzu ve intihabiye husule gelmemiştir, kahr ve istilâ cebir ve tagallüp tarikiyle hâsıl olmuştur.

Tarihî İslama âşinâ olanlarca malûmdur ki.hulefayı Emeviyenin irtikâb etmedikleri zulüm ve sefahat, evlâdı Peygamberiye reva görmedikleri cevirişenaet kalmamıştır. Devleti

⁵² - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 45

⁵³ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 45

Abbasiye ise bütün bütün zulüm ve itisaf, kahr ve tegallüp üzerine teessüs etmiştir. Yalnız meşhur (Ebümüslimi Horasani)'nin Hükümeti Emeviye taraftarlarından katil ve itlaf ettiği nüfusun adedi 600 000 ne balığ olmuştur. Hulefayı Abbasiyenin birincisi olan (Seffah)'ın amcası Abdullah bini Ali, Şam'ı istilâ ettiği zaman ahaliyi katliam etmişti birlikte taam etmek üzere davet ettiği eşraftan doksan kişiyi sopalarla öldürttü. Bazıları henüz can çekişmekte ve hırıltıları işitilmekte iken üzerlerine sofrı kurdurarak bilâ teessür taam etti ve Şam'da hulefayı emeviyenin kabirlerini açtırarak bulduğu naaşları, kemikleri ihraf eyledi. Bu Abdullah'ın' biraderi Süleyman Bini Ali de Basra'da Emevilerden elinle geçenleri öldürdü ve cesetlerini sokaklarda sürüttü. Sonra da meydanda bırakarak köpeklerle yedirtti. En muteber İslâm tarihlerinde bu suretle muharrerdir. Hatta Cevdet Paşa merhumun (Tevarihi hulefa) namındaki tarihine bakarsanız sözlerimin sıtkını teslim edersiniz.

Osmanlı halifelerinin ise saltanata olan hırs ve tamahlarından nice masum ve bir günah şehzade kanı döktükleri malûmdur. Hulefayı raşidin hazeratı, Beytülmale ait olan emvali devlet ve millete (Mâlullah) ve hukuku ammeye (Hakkullah) tesmiye ederler ve binaenaleyh alelumum hukukun hüsnü muhafazasına son dereceye kadar bezdi mukadderat eylerlerdi. Bunlar ise hukuku müalmini müsadere ederler ve emvali devleti şuna buna peşkeş çekerlerdi. Şimdi insaf edelim, böyle bir zulüm ve tegallübe hilâfet denebilir mi? İslâmiyet gibi âli bir din böyle saltanatı kahireyi kabul eder mi? Adli mutlak olan Cebanî Hak '(Layenalühadizzalimin) buyuruyor. Böyle kahr ve müstebit bir hükümeti dini İslâm'a nispet ederek adına Hilâfeti İslamiye demek yâr ve ağyara karşı İslâmiyet'i tahkir olur. Bu nevi hükümetler hilâfet değil Hazreti Risaletpenah efendimizin buyurdukları gibi ısıracı saltanattan ibarettir. Onun içindir ki Risaletpenah efendimiz gaipden haber vermek suretiyle bir mucize kabulünden olarak (Benden sonra hilafet otuz senedir, ondan sonra mülkü adud olur) buyurmuşlardır. Hakayıkı tarihiye de bunu müeyyiddir. Tarih tetkik ve tettebbu edilirse görülür ki hakiki hilâfet Hulefayı Raşidin sonuncusu olan Hazreti Ali'nin vefatıyla veyahut Hazreti Hasan'ın altı aydan ibaret bulunan müddeti imametiyile hitam buluyor. Ondandır artık (Elhükümü limen galeb) kaidesi cari oluyor. Söz kılıca, kuvvete intikal ediyor. Bu suretle Hazreti Peygamberin (Mülkü Adud) tavfiyle ifade buyurdukları hakikaten ısıracı saltanatı kahire teessüs eğliyor.⁵⁴

Seyit Bey'in konuşması oldukça uzun ve etkileyicidir.. Bu konuşmanın sadece bir bölümünü verdik. Bu konuşmayı olarak belirtecek olursak:

İslam tarihinde büyük devrim yapıyoruz. Belki dünyada bundan daha büyük bir devrim yoktur. Yüreklere kuşku içindedir. Hepimizin vicdanı ve akli istiyor ki, problem tam açıklığa kavuşsun Dost ve düşman ne yaptığımızı görsün, bilinçli ya da bilinçsiz davranıp davranmadığımızı görsün.

Müslümanlar birbirinin kardeşidir. Kuranıkerim'de "İnnemelmü'minineuhuvvetun" buyuruyor. Yani müminler birbirinin kardeşidir diyor. İşte İslam âlemi üzerine bize muavenet etmek ve bu uhuveti diniyyeden dolayı vaciptir. Yoksa bir zatın halife unvanıyla heyula gibi bir makamda oturmasından dolayı değildir. İslamiyet'e insanlar hakkında kutsiyet yoktur. İslamiyet'te öyle Hristiyanlıkta olduğu gibi ruhaniyet, yani Hükümeti ruhaniye yoktur. Kezâlik İslamiyet'te ne dini teşkilata, ne de idari teşkilat yoktur. İslam şeriatı, teşkilatı diniye teşkil etmediği gibi teşkilatı idariyeyi de Ümmeti İslamiyeye terk etmiştir. İslamiyet mukaddes olarak yalnız bir şeyi tanıır ki, o da "Hak"tır. Mukaddes olan yalnız hukuktur, "Hak"tır. Yüce Allah'ın ismi de "Hak"tır. Kutsiyette ondadır. Bazı dinlerin bazı eşyaya verdiği kutsiyeti İslamiyet vermemiştir. Hele insanlara hiç kutsiyet vermemiştir. Zerre kadar vermemiştir. Peygamberlere bile kutsiyet vermemiştir. Hazreti Peygamberin en büyük duası "Allahümme erineleşyaye kem ahiye" duası idi. Manası: "Yarabbi bize hakayıkı eşyayı olduğu gibi göster" demektir. Diğer bir duası "Yarabbi benim kabrimi tapılır put yapma"

⁵⁴ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, XVII, 3.3.1340 Pazartesi, s. 45-46

Şimdi size sorarım, böyle bir dini ali bir takım eşhası halifedir diye başımıza oturtmak ve ona taparcasına bir takım kutsiyet vermek kabul eder mi? Buna imkan yoktur. İslamiyet bundan münezzehtir, mütealidir. Bir takım iğfalattan, devri istibdatta saltanatların yapmış oldukları mezalimi setr için müstebit hükümdarların etrafında bulunan riyakâr eşhasın kasten vuku bulan telkinatından ve bir takım cahil ve saf dil zevatın yanlış telakkiyatından neşet etmiş ve giderek umumi bir fikir haline gelmiş bir hurafedir.

Dış Siyaset Açısından Halifeliliğin Kaldırılmasına Etki Eden Mektup Olayının Meclisteki Gelişmesi

Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi.

Aşağıda belirtilen hususlar, yani İstanbul'a İstiklal Mahkemesinin kuruluşu hakkında teklif ve görüşmeler, İsmet Paşa'ya, halifelik hakkında mektup gönderen Ağahan ve Emir Ali konusunu teşkil etmektedir. Gönderilen mektubun İsmet Paşa'ya ulaşmadan İstanbul gazetelerinde yayınlanması ve bu mektubu yayınlayan gazetecilerin yargılanması esasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu husus halifeliliğin kaldırılmasında önemli bir dış etki olarak görülmektedir.

REİS- Paşa Hazretlerinin maruzatta bulunacakları mühim madde 1 Teşrinisani karan aleyhinde, şimdi ifade buyurdıkları veçhile hariç ve dâhilin müştereken vaki olan tezahüratıdır. Bu tezahüratı müzakere etmek için hafi celseyi kabul buyuran lütfen el kaldırsın... Aksini reyi âlinize vazediyorum. Kabul etmeyen rüfeka lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

- Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi:

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Başvekil)- Huzzari kiram çarşamba günü İstanbul'un iki gazetesinde intişar eden **iki mektubu görmüşlerdir**. Bu iki mektuptan birisinin acizlerine yazıldığı ve diğerinin Reisicumhur Hazretlerine yazıldığı tasrih ediliyor ve neşrolunuyor. Mektuplar sarahaten 1 Teşrinisani kararının aksini terviç eden bir taleptir. Âlemşümül propaganda yapıldıktan sonra **hilâfete** Türkiye üzerinde vazifei idariye, vazifei siyasiye, vazifei dünyeviye vermek esasını müdafaa ediyor. Kelime ve cümleler arasında bir çok kapak usuller kullanılmış olabilir. Fakat heyeti umumiyesiyle izhar ettikleri mana budur. **Halifeye bir vaziyeti idariye vermezseniz İslâmiyet inhilâl eder, Alemlî İslâm bundan müteazzi ve muztarip olur tarzında aleyhimizde propaganda yapılıyor**. Usul itibariyle ve esas itibariyle tarzı müşahedemizi arz edeyim. Gazetelerdeki intişara göre bu mektuplardan birisi bana yazılmıştır. Birisi de Reisicumhur Hazretlerine yazılmıştır. Filhakika bana Londra'dan İngilizce bir mektup gönderilmiş ve salı günü akşam buraya vasıl olmuştur. **İngiliz Ağa Han ve Emir Ali imzasıyla yazılmıştır**. Tercüme yapmışızdır. Bu tercüme olup da neticesi haber alınmadan, haber aldım ki İstanbul'da bu mektup neşrolunmuştur. Kimler yapmıştır? Kim tarafından neşrolunmuştur. Burası meçhuldür ve müstacelen yapmak istediğimiz tahkikat bir netice vermedi. Reisicumhura ait olduğunu bildirdikleri diğer mektup da henüz Reisicumhur Hazretlerine gelmemiştir. Binaenaleyh ona mektup gelmeden İstanbul'da neşrolunmuştur. Hususi mektup göndermek bir şey müdafaa etmek ise benim okumaklığım, benim gömlekliğim lâzımdır ve bana gönderilen mektup benim mailindir. Niçin neşrolunuyor? Gönderen adamlar noktai nazarından söylüyorum. Binaenaleyh gönderen adamlar bu mektupları bana göndersinler ve Hükümete göndersinler, mütalâa alsınlar maksadıyla değil, aynı zamanda emri vaki olarak dâhilde ve hariçte intişar etmiş, maksat

budur. İmza sahipleri. Ağahan ve Emir Âli şahsiyetleri hakkında heyeti Celilenizde arzı malûmat edeceğim.⁵⁵

Hint hilâfet komitesi var. Mehmet Han, vesaire. Bu adamlar onlardan değildir. Ağa *Han ve Emir Ali Londra'da İngiliz Hükümetinin ve İngiliz sarayı kralisinin en yakın adamları ve sadık İngiliz tebaasıdır.* Bunların İngiliz Hükümeti programı haricinde bir vaziyet almaları mutasavver ve mesbuk değildir. Bizim davamız esnasında Hint hilâfet komitesi lehimize neşriyat yapıyordu. Açık bilmek ve söylemek lâzım gelirse, Hint hilâfet komitesi âlemi İslâm'da mevkii mahsusu olan Türklerin davasını takip ediyormuş manzarasıyla kendi memleketinde, Hindistan'da kuvvei ihtilâliyesini ve kuvvei müdafaasını muhafaza ediyor. Kendi noktai nazarından Hint Müslümanları, Hint hilâfet komitesi etrafında toplanarak için onlar hilâfeti ellerinde vasıta ittihaz etmişlerdir ve Hindistan'da bulunan Hint hilâfet davasını samimi olarak müdafa ediyorlar. Bu adamların dahi Ağa Han ve Emir Âli'nin bunlarla münasebeti yoktur. *Bu adamların bizim hakkımızda neşriyatı mahza bizim üzerimizde, Müslümanlar üzerinde kendi nüfuzunu göstermek içindir.* Heyeti Celileniz için bu ufak malûmatı arz etmekten maksadım bu adamların. Ağa Han ve Emir Ali'nin bu hareketlerinin İngiliz Hükümetinin bir teşebbüsü olduğunu söyleyebilmek için esbabı kaviye vardır. Bu neticeyi arz etmek için söylüyorum. İngiliz Hükümetinin telkinatiyle teşebbüs alan bu adamlar bu mektupların bize gelmesiyle beraber bizim ne vaziyet alacağımız malûm olmadan evvel İstanbul'da intişarı tertibatı mahsusa ile temin edilmiş demek lâzımdır. İki gazete ile ecnebi gazeteleriyle aynı zamanda bana gelen bir mektup ve henüz Reisicumhura gönderilen bir mektup vasıl olmadan evvel gazetelerin eline başka ne vasıta ile geçebilir? Ya kendileri göndermişlerdir. O halde fikir sormak tarzında samimî bir şeyleri yoktur. Mahza *propaganda için yapmışlardır.* Bunun İstanbul'da aynı zamanda intişarını temin için bütün vesaitle tertibat ve teminat almışlardır. Bunları bilmiyoruz. Bu tertibatın ve hadisatın yekdiğerine tevafukunda mantık vardır. İstidlâl olunan budur. Derecei Şümülû, derecei istihzaratı malûm değildir. Biz ne yaptık Hükümetçe? Bir defa neşrolunan mektupların mahiyetine baktık ve ariz amik tetkik ettik. Elimizdeki kanunlara göre sarahaten hıyaneti vataniye ceraimindendir.

Kanunu okuyacağım: 15 Nisan 1339 kanunu, Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun.⁵⁶

Madde 1. — Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesi berveçhi âti tadil olunmuştur: Saltanatın ilgasına ve hukuku hâkimiyet ve hükümransinin gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere, Türkiye halkının mümessili hakikisi olan B.M.M.'nin şahsiyeti maneviyesinde mündemiç bulunduğu dair 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilâfında veya T.B.M.M.'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya tahriren veya fiilen ankasdın muhalefet veya ifsadat veya neşriyatta bulunan kesân haini vatan addolunur.

Burada neşriyatta bulunmak cürümü vardır ki ifadesindeki ıtlakı hasebiyle bu mektup İle sarahaten hıyaneti vataniye tebarüz etmektedir. Cürüm karşısında, hıyaneti vataniye cürümü karşısında derakap Hükümetçe, kanunların bize verdiği salâhiyetle takibata başladık. Bununla beraber mektupların esasen B.M.M.'nin nazarı dikkatini celbetmek üzere yazılmış olması, bu tarzda yazılmış olması noktai nazarından bu meseleyi T:M.M.'ne arz etmeyi lüzumlu gördük **bir; İkinci meseleyi;** herhangi bir hıyaneti vataniye cürümü derecesinde basit görmedik, bu noktai nazarı arz etmek istiyorum. Arkadaşlar, doğru veya yanlış daima Heyeti Celileye arz etmek isterim. Hariç, ecnebi devletler memleketin vaziyeti dâhiliyesine dikkat ederler. Şimdi bu hadisat arasında, ecnebi devleti, İngiliz devleti kendi adamları vasıtasıyla teşebbüs olarak memlekette hıyaneti vataniye ceraimini tahrik ve telkin edecek tertip almışlardır. Bu tertibat her tarafta vardır. Rodos'ta birçok kâğıtlar basıyorlar. Memlekete neşrediyorlar. Şarkta Kürt

⁵⁵ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (1923), IV, s. 315

⁵⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (1923), IV, s. 316

meselesi, diğer muhtelif mesaili tahrik etmek için tertibat alıyorlar. Şimdi kurdukları tertibat budur. Zaaf ve iftirak hissetmek gibi bir esasa varmak istiyor. Bunun için memleketin bir kısmında inhilâl ve iftirak telkin etmek lâzım ve memleketin içerisinde meşrutiyet telkin ederek bu esas üzerine iftirak telkin etmektir. Şimdi eğer İngiliz Devleti, bir ecnebi devleti, ecnebi devlete mensubiyetlerine asla şüphe olmayarak bizim memleket dâhilinde 1 Teşrinisani kararı hilâfında neşriyat ve tahrikât yapabilirlerse veya yapmakta iseler hakikaten biz gerek 1 Teşrinisani kararının muhafazası ve gerek Cumhuriyetin muhafazası noktai nazarından memleketin zâfını, salâbetini mevkii imtihana vazetmişlerdir. Bu noktai nazardan mevzuubahis olan hıyaneti vataniye hariç ve dahilin tevhide mesaisiyle olduğundan ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bizim noktai nazarımızdan dâhilî münakaşatta Heyeti Celile teslim eder ki son derece müsait ve geniş bulundum. Çünkü bizim dâhilimize aittir. Nihayet herhangi münakaşalar tahtında bir mahiyeti dâhili vardır. Kanun dairesinde yekdiğerimize her türlü vesaitimizi, vesaiti iknaiyemizi isticâl ederek buna çare bulabiliriz. Hariçle beraber memleketin bünyei esasiyesine vuku bulan tecavüz son haddir. Bundan ilerisi dâhil ve haricin müştereken ve müsellahan hücum etmesidir. Eğer hariç ve dâhil müştereken ve siyaseten vatan aleyhine vaziyet ihdas edecek bir noktaya gelmişlerse bundan bir ilerisi beraber silahla hücum etmektir. Biz bu noktaya kadar beklemeye lüzum görmedik. Hariç ve dâhilin müştereken vatan aleyhine tertibat ittihaz ettiklerini görmüş bir vaziyette, Meclisi Âliyi bu vaziyetten haberdar etmek ve tedabiri mahsusa talep etmektir. Benim hissettiğim budur. Kanunun, vazn kanunun. Hükümetin ledelicap Meclise arz etmek salâhiyetini verdiği bir teklifi dermeyan edeceğim. 31 Temmuz 1338 kanunu, İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve T:B:M.M.'nce ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icap eden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunur. Heyeti Celileye teklifim şudur ki: Memlekette hıyaneti vataniye cürümü hariç ve dâhilin iştirakiyle başlamıştır. Cumhuriyetinin hayatına ve bünyesi esasiyemize bir kasıt vardır ki bu kasıt hariçten geliyor ve dâhilde zemin buluyor. Buna karşı ittihaz olunacak tedabiri tabiîye ve mütadeyi kâfi görmüyoruz. Memlekette o kanaati yerleştirmek lâzımdır. Memleketin bünyei esasiyesine, hayatına, cumhuriyetine olan bir tecavüze ve bhusus vatanın herhangi bir köşesinde haricin telkinatı herhangi bir suretle müsaade gösteren muhite B.M.M. derakap vaziyet eder ve resen mahkeme gönderir. Bu kanaati yerleştirmek lâzımdır, bu bir.⁵⁷

İkincisi; harice set yapmak lâzımdır. Nasıl Bolu'ya casus gelmişti ve dünya kıyameti koparmıştı, muhakeme ettik, muhakemesi neticesinde lâyük olduğu cezayı buldu. Ondan sonra Türkiye dâhiline gelerek ve Türkiye dâhilinde el bularak vatan aleyhine çalışmak veya çalıştırmak müşkül bir meseledir kanaati hâsıl oldu. İşte aynı kanaati hariçte tekrar hâsıl etmek lâzımdır. Büyük devletlerle dostluk asla zaaf ile olmaz arkadaşlar. Zayıf tertibatında mütereddit ve dâhili ifsadata müsait muhitlerin sahibiyle dostluk olmaz, onlara hâkimiyet olur. Herhangi ecnebi bir devletle dostluk yapabilmek için evvelâ bilâkaydû şart tamamiyetimiz ve dâhilde hâkimiyetimiz kabul olunmak lâzımdır ve onların kabulüne muhtaç olmaksızın bu tamamiyeti, bu hâkimiyeti her tedbir ile bizim muhafazaya kadir olduğumuzu ispat etmek lâzımdır. Bu siyaset de recüliyetin, erkeklığın alâmetidir. Hıyaneti vataniye için Meclisi Âli'den hususiyle fevkalâde bir tedbir olmak üzere kanunun verdiği salâhiyete binaen İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesinin gönderilmesi ve bu İstiklâl Mahkemesinin meseleye vaziyet ederek seri bir surette takibat yapmasını, mevzuubahis olan hıyaneti vataniye cürümü ve bu cürümün dâhilde ve hariçte ihtilâti ve tertibatı hakkında memleketi tenvir etmesini teklif ve arz ediyorum. Bittabi dâhile ait olan siyaseti hariciyeye ait olan hususlar hukukumuzu ve mevcudiyetimizi muhafaza etmek için Heyeti Celileniz tamamen emin olabilirler ki bütün dünya beraber gelse son dereceye kadar haklarımızı muhafaza edeceğiz. Buna tamamen emin olmalıdır. Yalnız sizden istirham ettiğim, dâhilde olan telkinat ve tahrikâta karşı metin ve

⁵⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 316

sahibi karar ve behemehâl şeddi kavi olduğumuz kararını tecelli ettirmelisiniz. Bu tarzda neşriyatın mubah ve mücaz telâkkisi bir defa memlekette hallolursa, bütün memlekette bu neşriyat vaki olur. Muhterem arkadaşlarım, maksat bir defa kanunun sarahaten hıyaneti vataniye addettiği telkinatı hazmettirerek memlekette emri vaki ve emri tabii şeklinde kabul ettirmek, tedbirde tehhür vaki oldukça tehlike iki noktadan kazanılıyor. Tehlike tevessü eder, bir. Birçok masumlar farkında olmayarak bu yola girerek kendilerini yakmaya sebep olacaklar,

İki gazete neşretmiş, tertibat zaif olunca ertesi gün bir gazete daha neşreder. Ertesi gün diğer bir gazete daha neşreder. Bütün memleket birbirinden naklen hıyaneti vataniyeden olan şeyleri bilerek, bilmeyerek vatanın her köşesine neşreder. Fikren, telkinat ile vatanın, memleketin esas direklerini ve esas temellerini sarsmak için başka vasıtaya lüzum yoktur,⁵⁸ vasıta budur. Bunun için bu vasıtaya teşebbüs ve tevessül etmişlerdir. Onun için tehlikeyi mühim ve vaziyeti mühim gördüm ve vazedilmesi lâzım olan tedbiri sureti mahsusada Meclisi Âlinin nazarı dikkatine arz etmeyi lâıyk addettim. Hükümet Heyeti Celilenize bu ehemmiyeti arz ettikten sonra biz, bir İstiklâl Mahkemesiyle Meclisin bizzat vazüyet olmasını mübrem ve zaruri görüyoruz ve teklif ediyoruz."

Bu beyanattan sonra yapılan görüşmede; Hükümetin bu konuda geç kaldığı, Cumhuriyetin hasım ve düşmanlarının çok olduğu, tarihte cumhuriyetlerin daima kanla kurulduğu, bu irticanın önünü almak için İstiklâl Mahkemesinin bir an önce çalışmaya başlamasının gerektiği ifade olundu. Eski Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay) kürsüye gelerek; İngilizler bir kararı yüz yıl için verir ve yüz yıl bu kararı uygulamak için çalışır. Duyguları, gayeleri, bayramları, matem günleri ortak olan, milli birliği sağlamada kanlarını birlikte akıtan öz kardeş Türklerle Kürtleri ayırmak için devamlı ve düşmanca çalıştıklarını, Türkler arasında mezhep ayrılığı çıkararak, Şiilik ve Sünnilik ayrımında zemin aradıklarını, olayın üzerine şiddet ve süratle gidilmesinin kaçınılmazlığını, ancak İstiklâl Mahkemesini İstanbul'a göndermeden önce Teklifi Hükümet kanunu çerçevesinde konunun çözüme götürülmesinin gerektiği, çünkü İstiklâl Mahkemesinin İstanbul'da çalışmasının ticareti olumsuz yönde etkileyeceğini, geçmişte Aydın dolaylarında görülen eşkıyalık konusunda örfi idarenin yeterli görüldüğünü, İstiklâl Mahkemesinin ihtilâl mahkemesi olduğunu, bu mahkemenin İstanbul'a gitmesinin inzibat kuvvetlerimizin zaafını ilân ile adli mekanizmayı inkâr olacağını, en önemlisi, memleketi ihtilâlkâr göstereceğini belirtmiştir.⁵⁹

Diğer hatiplerden, Yusuf Akçora: Ağa Han, ekseriyetin malumu olduğu üzere. İsmailiye fırkasının ve «ehlisünnet» noktai nazarından «fırkai dâlle» denilen bir fırkanın mücessem bir Allahıdır. Ulûhiyeti temsil eder.

ikincisi: Emir Ali. Emir Ali kimdir? Ben bunun islâmın ruhu diye bir kitabının tercümesinin bazı aksamım görmüştüm. Fakat hangi mezhepten olduğunu bilmiyorum. Rauf Beyefendiye sordum. Bu zat da meğer Şii imiş. Bendenizin bütün edyan ve mezahibe hürmetim vardır. Şiiyet ve sünniyet diye tenkit edecek değilim. Yalnız kendileri mektuplarında meselenin sünnilere ait olduğunu tasrih ediyorlar. Altını çiziyorlar. Sırf Sünnilere ait olan bir meseleye kendilerinin Sünni olmadıkları muhakkak iken karışmaları, bilmiyorum ki edyan ve ve mezahib arasındaki nezakete muvafık mıdır? Ve her iki mezhep gerek şu, gerek İsmaili hilafeti tanımazlar. Bunların nazarında hilafet yoktur.

Binaenaleyh hilafetle hiç alakaları olmayan adamların, iki İngiliz memurunun, nitekim Rauf Beyefendi etraflıca tavzih ettiler. Birisi kralın hususi meclisi. şûrası azasındandır. Diğeri müstemlekat şûrası azasındandır. **Her ikisi İngiliz hazinesinden binlerce sterlin maaş alan büyük memurlardır.** Her ikisi bu memlekette ekseriyet teşkil eden ehlisünnetten hariç kalıp hilafet meselesiyle alakadar olmayan iki adamdır. Bunlar günün birinde çekiyor; Gazi Paşa ile Başvekil paşa hazretlerine mektup yazıyorlar. Bu meselenin tabii Başvekil paşa hazretlerinin

⁵⁸ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 316

⁵⁹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 317-318

izah ettiği veçhile, sırf bir siyasi manevra olduğunu sarıh olarak gösteriyorlar. Frenklerin tabiri ile bu, beyza iplikle dikilmiş bir iştir. Bunlar mektuplarında - hatırımda kaldığına göre - Hindistan'ın, bizim muhasebatımızda; İstiklâl ve Cihan harbinde meni cihetine taraftarlık ve muavenet ettiğini soyuyorlar. Hâlbuki pekiyi hatırımdadır. Bu Ağa Han'ın bizim aleyhimizde, İngiliz gazetelerinde Harbi Umumi esnasında yazmış olduğu bir hayli mektup ve makale vardır ki bunlara karşı Ter- 1 cumanı Hakikat'te muhterem refikim Ağa oğlu Ahmet Beyin, layık olduğu cevapları yazmış olduğunu pek. iyi hatırlıyorum. Bunlar, bilhassa Ağa Han Harbi umumide, bizim zararımıza fiilen hizmet eden bir adamdır. Saniyen: Hindistan'ın, vakıa manevi birtakım tesirat altında, bize dost olan kısmı da olmuştur. Fakat bunun da, Hariciye Vekili paşa hazretlerinin buyurdıkları gibi matufun aleyhi başka bir mesele olduğu, bugün âlemce malumdur.

Vakayie gelince, Harbi umumi vakayiine gelince: Bilirsiniz ki Irak cephesinde bizim Mehmetçiklerin, Türk askerinin karşısında yahut Türkiye ahalisinin karşısında bulunanların bir kısmı Hintlilerdir ve Müslümanlardır. İçlerinde Şiisi ve Ağa Hanı «Allah» tanıyan sünniisi vardı ve bize de bu güzel nasihatleri yapan Ağa hazretleri acaba o vakit kendisinin tebaa değil, mahluk addettikleri adamlara niçin iyi cevaplar vermemiştir⁶⁰

REİS — Efendim; Usul hakkında açılmış olan müzakereden anlaşılıyor ki, evvelemirde İstiklâl Mahkemesinin hududunu Hükümetin teklif etmesi lâzım gelir. Tahriri veya şifahi olduğuna dair bir kayıt yoktur.

İkincisi; İstiklâl Mahkemesinin bulunduğu yerlerde Bidayet Mahkemesi hıyaneti vataniye cürümlerine bakacak mı? Bakmayacak mı? (Bakmaz sesleri) Bakıp bakmayacağı belli olur. Kanunda vardır.⁶¹

REİS- Paşa Hazretlerinden sormak istiyorum. İstanbul'a şevki takarrür eden İstiklâl Mahkemesi ne gibi bir mıntıkada icrayı hüküm edecek, hududu malûm mudur? (İstanbul Vilâyeti sesleri)

İSMET PAŞA (Başvekil) (Malatya)-İstiklâl Mahkemesi Kanununun birinci maddesi (İcra Vekillerince gösterilecek lüzum.) dur. Bu lüzum Hükümet namına Heyeti Celilenize arz ettim. (Büyük Millet Meclisince ve ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerime) Bu kararı heyeti âliye verdi. İcra eden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil edilir. Mevzuubahis olan İstanbul'da İstiklâl Mahkemesi hududu İstanbul ile Beyoğlu, -Eski usulde Beyoğlu-mutasarrıflığı, Üsküdar. Bunları şamil olan İstanbul Vilâyetini murat ediyorum.⁶²

Sonuçta, Hükümetin teklifi, işaret oyuna sunularak kabul edildi ve aşağıdaki karar alındı. “İstanbul ve mülhakatında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair No. 50 8.12.1339 tarihli altmış dördüncü içtimain ikinci hafi celsesinde Heyeti Vekile tarafından gösterilen lüzuma binaen İstanbul ve mülhakatında bir İstiklâl mahkemesi teşkili kabul edilmiş ve üçüncü aleni celsede icra kılınan intihabat neticesinde mahkeme mezkûr riyasetine 102 rey ile İhsan Bey (Cebelibereket), Müddei-umumiliğine 105 rey ile Vasıf Bey (Saruhan), azalıklarına 116 rey ile Refik Bey (Konya), 109 rey ile Asaf Bey (Hakkâri) ve 106 rey ile Cevdet Bey (Kütahya) intihap edilmişlerdir.”

Gizli oturumu izleyen açık oturumda yapılan seçim sonucunda;

Reisliğe: İhsan Bey (ERYAVUZ) Cebelibereket 102 oyla

Müddeiumumiliğe: Vasıf Bey (ÇINAR) Saruhan 105 oyla

Azalığa: Refik Bey (KORALTAN) Konya 116 oyla

Azalığa: Asaf Bey (DORAS) Hakkâri 108 oyla

Azalığa: Cevdet Bey (BARLAS) Kütahya 106

⁶⁰ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 322-323

⁶¹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 322-327

⁶² - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (19239, Iv, s. 322-327

Hilâfetin ilgası ve Halifenin Türkiye haricine çıkarılmalından dolayı tebriki mutazanının Denizli, Antalya, Tekirdağ, Kadıköy, Zile, Keskin, Kırşehir, Kângırı, Kadınhanı, Avanos, Uluborlu, Gerede, Kastamonu, Adapazarı, Mudurnu, Çanakkale, Tokat, Bolu, Konya, Mersin, Göynük ve Adana'dan mevrut telgraflar

B. M. M. Reisi Âlisi Fethi Beyefendi Hazretlerine

Asırlardan beri Hükümet ve milletin umuru dâhiliye ve siyasetine cahilane, müstebidane müdahale ile memleketi felâketlere sevk eden her türlü terakkiyata mütaid olan milleti cehalet ve harabî ile inkıraza mahkûm eyleyen Osmanlı Hanedanının sırf menafii hasise ve redieleri uğrunda aleti şer olarak kullandıkları Hilâfetin ilgasıyla memlekette her an ikilik ihdasına çalışan ve milleti tekrar idarei keyfiyelerine alarak kanını sülûk gibi emmek ve saltanatlarını iade için düşmanlarla ittihat ve ittifak etmekten çekinmeyen bu hanedanın yurdumuzdan ihracıyla ifsada t ve ihanetlerine nihayet vermek üzere başta Dâhi ve Halaskar Reiscumhurumuzla Âli Meclisimizin ıstar buyurdıkları Kanun ki milletin arzusuna ve ahkâmı celilei şeriate tamamıyla muvafıktır bilâ tereddüt memleketimizin istiklâl ve saadeti ebediyesi için tarihlerde altın yazılarla kaydedilecek inkılâbat ve teceddüdatı kâmileyi kâfi bulunduğu müstağni arzıdır. Hilâfet hiçbir vakit ayeti Kuraniye ve aha dişi nebeviye ile esasatı diniyeden addedilmemiş ve Halik ile kulları arasında vasıtaya şeriyat guayı Muhammedi ihtiyaç ve lüzum göstermemiştir. Binaenaleyh bu bapta tereddüdenler duçar olduğumuz felâketlerden, muhakkak inkırazlardan, namütenahi tehlikeleri düşünmek fikir ve zihniyetten mahrum olanlardır. Bu dakikadan itibaren milleti dinine, imanına idarei dâhiliye ve siyasiyesine münferiden kemali istiklâl ile hâkim olarak asri bir Hükümet ve millet şeklini bilâ iktisap istihdaf eylediği umde ve gayei terakki ve tekâmüle doğru kemali azim ve 'metanetle yürüyecektir. Bu suretle dahi gösterilen kıyasetten dolayı bu kere de millet nazarında dahi ve muncii azîm evsafı celilei âliyesini ihraz buyurdıklarını ve milletin ebedi şükran ve minnetlerini tebrikâtı mahsusai takdîrkânamemize terdifin arzı iblâğına ve müsaraat eyleriz efendim.⁶³

Kastamonu Valisi
Fatin

Ticaret Odası Reisi
Abdullah

Kadı
Aşır

Müftü Belediye Reisi
Nuri Necip

Şemsizade Post Neşini
Ziyaeddin

Hazreti Pirî Post Neşini
Şeyh Muhammed Ata

Hevleveti Dergahı Pos Neşini
Tahir Çelebi

Ankara, B. M. M. Riyaseti Celilesine

Asırlardan beri milletin kanını emen halifelerin vazifelerine nihayet veren ve Hilâfetin ilgasına dair Kanunu kabul eden Büyük Meclisi ve Reisi Muhteremini azim meserretle tebrik eylerim.⁶⁴

Kırşehir Valisi
Atıf

Halifeliğin Kaldırılması ve Yurt Dışına Sürgün Edilmesinin Basındaki Yansıması:

⁶³ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Beşinci İctima, 6.3. 1340 Perşembe, VII, s. 137

⁶⁴ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Beşinci İctima, 6.3. 1340 Perşembe, VII, s. 136

*Ağahan'ın Beyannamesi*⁶⁵

Sulhumuzun ferda-yı imasında Hindistan emirlerinden İsmailiye mezhebinin imamı (Ağahan) İslam âleminin müstakil müstesna olmak üzere, Hâkimiyet veya vaziyet-i ecnebiye altında yaşamak mecburiyetinde bulunan akvam-i İslamiyeye hitaben bir beyanname neşretti. Bu beyannamenin tercümesi dünkü nüshamızda münderiç idi “Ağahan”, Hindistan Müslümanlarını devletimiz için şerefli bir sulhun temini yolunda vuku bulan teşebbüsâtı siyasilerine iştirak etmiş lehimizde müteaddit defalar beyanatta bulunmuş bir zattır. Bu itibarla kendisine hürmet ederiz. Fakat Ağahan'ın meselesi bundan ibaret değildir. Mumaileyh bilhassa son on senden beri taraftarını gün geçtikçe azalan ve son senelerde pek kalil ekseriyat dercesine inen ve mürteci mühafakaranın efkârını temsil etmektedir. Malum olduğu üzere Hindistan'da iki yüz milyon ve kusur Mecusi Hintliye mukabil 70 milyondan ibaret bir kütte-i İslamiye vardır. Bu kütte-i İslamiye ile Mecusi vatandaşlar arasındaki nifak ve şikaktan bilistifade İngiliz hâkimiyeti, Hindistan'da en kuvvetli istinatgâhı, Hint Müslümanlarında bulmuş, Hint Müslümanları ile Hint Mecusileri arasındaki geçimsizlik esas binaen hâkimiyet etmişti. 1880 senesinden beri İngiliz'lerin aktar-ı İslamiyedeki Müslümanlara, Makam-ı Hilafet ve Türkiye'ye karşı tebdil-i muamele etmesi, aynı memleketin öz evladı olan Hint Müslümanları ile Hint Mecusileri arasındaki şikakı kaldırmaya teşebbüs etmeleri üzerine İngiltere'nin Hindistan'daki hâkimiyeti tezelzüle başlamıştı. Nihayet son on sene zarfında Hindistan'da yetişen birçok kuvvetli vatanperverler rasin bir vahdet-i milliye tesisine doğru pek mühim neticeler almışlar ve Mecusilerle Müslümanların ayrı ayrı faaliyette bulunan teşkilatı milliyelerini tevhide muvafık olmuşlardı. Müslümanların intibahına en çok İngiltere'nin bize karşı gösterdiği pek bariz, pek müthiş düşmanlık amil olmuştur. Hindistan münevverlerinin vahdet ve ittihat yolunda kati merahil etmeleri ve bu fikri tedricen halk kitlelerine aşlamaya muvaffak olmaları, pek tabiidir ki İngiltere'nin Hindistan gibi pek cesim bir kıtada haiz olduğu mevki-i hâkimi inhidam ile tehdit ediyordu. İngiltere hükümeti, vüs-ü takatı dâhilinde bulunan her çareye başvurmuş isse de bu vakit ittihatı ihlalel ve seki nifak ve şikakı iadeye imkân bulamamıştır. Gerçi henüz bu vahdet ve ittihat kanalını bulamadı. Henüz Müslümanlarla Mecusiler arasında bire takım hadisat-ı müessife vuku bakmaktadır. Fakta şurası sureti katiyede muhakkaktır ki vahdet-i ittihat fikri Hindistan'da hiçbir kuvvetin izale edemeyeceği bir şekilde tecessus ve keb-i rusuh etmiştir. Fakat Ağahan Hindistan'da vuku bulan bu intihap inkılâbının aksinse olarak hala bir takım yabancı taç ve tahtlara sadakat fikrini terviç etmektedir. Mumaileyh neşrettiği beyannamede bu maksadını gizlemekte ve Müslümanlara sadakat tavsiye etmektedir. Herhalde Ağahan'ın bu beyannamesi Hindistan'da pek elim teessürlerle karşılanacaktır. Hindistan Müslümanlarına: siyasiye ile meşgul olmayınız. Hilafet hareketinden vaz geçiniz) mealinde nasayihle bulunmak hiçbir vakit ruyu kabul bulacak sözlerden değildir. Bu gibi nasayihinin zamanı geçmiştir. Çünkü dün de söylediğimiz gibi Müslümanların ve şarklıların natmah-ı nazarı, yalnız Türkiye'nin halası değil bundan başka kendi memleketlerinde de halas ve istiklalidir.

Bundan başka ruh-u İslam'dan uzaklaşmış bir mezhebin reisi olan Ağahan'ın hilafet işleri gibi ehli-sünnete ait olan mesele karışması doğru değildir. Bu tavsiyeler hiçbir vakit samimi bir Müslüman'ın tavsiyeleri olarak telakki edilemez. Gerçi Ağahan, İstiklalimizi temin için vuku bulan mücabadatımızın neticei mesudesini hürmet ve takdir ile yâd ediyor. Fakat bu neticenin hakkında yegâne amil fedakârlığımızdır. Ağahan'ın dediği gibi İngiltere ve Fransa'nın hüsnü niyeti değildir. Bunların hüsnü niyetini olup olmadıklarını anlamak için kendi beyannamesi ile aynı günde intişar eden “Loyd Corg”un dünkü nüshasında münderiç o müthiş mütalaasına bir göz gezdirmek kâfidir. Loyd Corc, gerçi bugün mevki iktidarda değildir. Binaenaleyh sözünün İngiltere'nin siyaseti üzerinde fazla bir ehem niyeti yoktur. Fakat Lod Corc, bugün yine bir liderdir. Gelecek intihabı kazanıp mevki iktidarı tekrar işgal

⁶⁵-Kazım Öztürk (ikdam Gazetesi, 3.8.1923), Türk Parlamento Tarihi, II. dönem, 11923-1927, I, s.363-364

etmeyeceğini kim temin edecektir? Loyd Corc Avrupa'nın daha doğrusu İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın bizi nasıl parçalamaya karar verdiklerini birer birer teşrih ediyor. Bu kararlar verildiği ve nihayet Sevr Muahedesi ile tatbik edilmek istenildiği zaman hangi millet-birkaç kahraman hak ve hakikat müstesna olacak – bu feci haksızlığa karşı itiraz etti. Türk Milleti yalnız başına bütün bu suikast şebekesini parçaladı ve Loyd Corç ile avenesinin planlarını akamet-i katiyyeye duçar etti. Ağahan biraz teenni ederek Loyd Corç'un makalesini okuduktan sonra beyannamesini verse idi herhalde şunun bunun hüsnü niyetinden müsrifane bahsetmezdi.

Müttefikleri ve bilhassa İngiltere'yi imzaladıkları ilamı idamımızı tatbik etmekten vaz geçiren hüsnü niyetlerimizin yoksa üzerine musallat edip himaye ve teçhiz ettikleri düşmanlara karşı ihrazı kati galebe midir? Ağahan'ın bu hakayıkı örtmeye çalışması abestir.

Bu izahatımızdan anlaşıldığı vechile Ağahan'ın beyannamesi İslam ve Şark âleminin devri rehasına bir mukaddeme teşkil eden askeri ve siyasi zaferlerimize karşı Şark ve İslam memleketlerini ve milletlerini ribka-i esaretlerinde yaşamak isteyen devletlerin ittihazına mecbur oldukları tedbiri taahhuffuziyeden biridir. Şark ve İslam milletlerinin mücahedatı yalnız Türkiye'nin halasına matuf değildir. Türkiye'nin halası ile mücahedatı ibkasını takip eden Ağahan, alemdarı İslam olan milletimizin halasını başka İslam milletlerinin halası takip edeceğinden tegaful gösteriyor ki buna hiçbir Müslüman iğmaz-ı ayn edemez.

Ağahan bu maksadı siyesiyeyi bazı hissiyat-ı insaniyye ile mecz ederek sürdürmektir. Ağahan'ın hissiyat-ı İslamiyesi şayana-ı teşekkürdür. Fakat bu hissiyat, İslam menafî ile taba tabana zıt maksadı tevricen ileri sürülmese idi pek iyi olurdu. Mafih Ağahan'ın hitap ettiği mahrum-u istiklal Müslümanların bu hitabeye ne cevap vereceklerini göreceğiz. Biz şimdiden akvam-ı İslamiyeden hiç birinin Ağahan tarafından dermeyeran olunan muğfer nasihatlere semi itibar etmeyeceğini söyleyebilir.

Referanslar:

- TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 8 Kânunuevvel 1339 (1923), IV
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Beşinci İçtima, 6.3. 1340 Perşembe, VII,
- Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007
- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1998
- Ergün Baybars, İstiklal Mahkemeleri, İstanbul, 1976
- Kazım Öztürk (ikdam Gazetesi, 3.8.1923), Türk Parlamento Tarihi, II. dönem, 11923-1927
- Mahmut, Akkor, Dinî Bir Müessesenin Sonu: Hilafet 'in İlgaı, History Studies Volume, 4/1 2012
- Muharrem Balcın, Hukuk Dünyası, Belgeler, 565
- Muharrem Balcı, Hukuk Dünyası, Belgeler
- Oğuz Aytepe, Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi.
- Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2009
- Şükrü Altın, Sürgündeki Son Halife Abdülmecid Efendi, İstanbul, 2015 -Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ankara, 2006